

Інститут громадянського суспільства

Територіальна реформа: вчора, сьогодні, завтра

Київ
ІКЦ „Леста“
2007

ББК 67.9(4УКР)300.4

Т35

Видання здійснене за підтримки фонду Євразія

Погляди, викладені тут, належать авторам цієї роботи і не обов'язково відображають офіційну точку зору фонду Євразія.

Ця інформація та розробки є вільними для копіювання, перевидання та поширення по всій території України, усіма способами, якщо вона здійснюється безоплатно для кінцевого споживача та якщо при такому копіюванні, перевиданні та поширенні є обов'язкове посилання на автора та суб'єкта майнового права на цю інформацію та розробки

Т35 Територіальна реформа: вчора, сьогодні, завтра /Інст-т громадян. сусп-ва; За ред. А. Ткачука. — К. : ІКЦ "Леста", 2007. — 116 с.

ISBN 978-966-8312-35-9

Видання ґрунтується на результатах проведених досліджень у вісьмох регіонах України з питань історії, сучасного стану адміністративно-територіального устрою та можливих перспектив розвитку 32 районів у контексті реформування територій. Розраховане на широке коло читачів — голів рад усіх рівнів, посадових осіб виконавчої влади, громадських організацій та усіх тих, хто цікавиться питаннями реформування адміністративно-територіального устрою України.

ББК67.9(4УКР)300.4

© Інститут громадянського суспільства, 2007,
ISBN 978-966-8312-35-9 © ІКЦ „Легальний статус“ (макет), 2007.

Вступ

Ця книга є спробою звернути увагу читача на деякі проблеми сучасного адміністративно-територіального устрою України через призму робіт, здійснених командою Інституту громадянського суспільства упродовж 2005–2007 років, з вивчення адміністративно-територіального устрою окремих районів у різних областях України.

За останні роки нас, пересічних українців, уже навчили боятися реформ. Саме слово „реформа“ вже насторожує, оскільки у багатьох відразу з'являється побоювання, що від чергової реформи ми отримаємо чергові проблеми.

На жаль, тут є значна частка правди. Адже не реформи винні, а нездатність тих, хто ці реформи проводить. Якщо не визначено мету реформи, якщо відсутня стратегія реформи, якщо вона не ув'язана з реальною ситуацією в державі та з реформами чи їх відсутністю у дотичних сферах – така реформа приречена на невдачу.

Коли ж відсторонено та об'єктивно подивитись на історію різних європейських держав, історію Радянського Союзу, можна стверджувати, що це історія успішних чи не дуже реформ. Адже життя постійно диктує свої умови суспільству, державам, і лише ті держави, що можуть адекватно відреагувати на ці умови змінами в управлінні суспільними процесами, оптимізації територіального устрою держави чи її адміністративної системи, є успішними, а люди у цих державах є щасливими і мають перед собою перспективу.

Історія адміністративно-територіальних реформ є досить довгою і бере свій початок, напевне, з перших протодержав.

Аналізуючи історію становлення сучасного адміністративно-територіального устрою України, його нинішні проблеми і шляхи їх можливого вирішення, ми не намагались дати рецепти, а якимось чином систематизувати нинішні проблеми через призму історії та майбутнього, і тому маємо надію, що ця робота, разом з додатковою інформацією, що є в Інституті громадянського суспільства (www.csi.org.ua), сприятиме наступним розробникам адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Така реформа не тільки давно назріла, без неї навряд чи можна зробити новий якісний стрибок в удосконаленні політичної системи нашої держави саме в інтересах її громадян, а не чиновницьких органів.

Історія питання

Після проголошення 24 серпня 1991 р. Верховною Радою УРСР незалежності України відразу ж постало питання необхідності визначення та обґрунтування оптимальної системи адміністративно-територіального устрою (далі – АТУ), яка повинна якнайкраще відповідати потребам розбудови української держави й узгоджуватися з об'єктивною територіальною диференціацією соціально-економічних процесів.

Проте на практиці українська держава зіткнулася з необхідністю вирішення низки важливих політичних, економічних, соціальних, етнічних та інших проблем. Гостра економічна криза 90-х років минулого століття і необхідність якнайшвидшої розбудови інституційної системи держави, а також проблеми, породжені фактичним формуванням у державі олігархічно-кланової системи влади, відстрочили вирішення питання запровадження нового АТУ.

У 1997 р. Верховна Рада України навіть прийняла Закон „Про адміністративно-територіальний устрій України“, що мав вирішити певні суперечності і проблеми, однак Президент України наклав на нього вето, оскільки цей закон не враховував вирішення проблем адміністративно-територіального устрою, які назвали перед Україною.

У 1998 р. була схвалена Концепція адміністративної реформи, важливою складовою якої повинна була стати адміністративно-територіальна реформа (АТР). Здійснення деяких заходів щодо АТР розпочалось у 2000 р. Метою такого реформування було проголошено „поліпшення управління територіями“, а також створення фінансової рівноправності між регіонами. Проте впродовж наступних чотирьох років не було розроблено, принаймні не було представлено на розгляд суспільства, ані засад реформи АТУ, ані конкретних проектів. Спочатку набула поширення ідея щодо укрупнення регіонів. Потім було вирішено здійснювати територіальні перетворення не вище рівня району. Натомість був розроблений проект Концепції удосконалення системи адміністративно-територіального устрою, який не передбачав кардинальних змін в АТУ, а мав на меті вдосконалення існуючої його системи. Тобто через чотири роки стала очевидною відсутність концептуального підходу до розв'язання даної проблеми. Замість реформи було запропоновано провести косметичний ремонт територіального устрою.

Підготовці засад реформи АТУ не сприяла й інституційна неузгодженість у даному питанні, адже підготовкою реформи АТУ займались тимчасові комісії або робочі групи, що діяли не на постійній основі. Зокрема, з питань адміністратив-

но-територіального устрою були створені: Комісія з питань адміністративно-територіального устрою (Указ Президента України від 08.08.2000 р. № 966), Міжвідомча робоча група з підготовки проекту Концепції удосконалення системи адміністративно-територіального устрою України (розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.08.02 № 478-р), Міжвідомча рада з підготовки проекту Закону України „Про адміністративно-територіальний устрій України“ (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.02 р. № 703).

У 2005 р., після зміни політичного керівництва держави, питання реформи АТУ було поставлено на порядок денний діяльності нового Уряду. За дорученням Прем'єр-міністра України від 14 лютого 2005 р. була створена робоча група з адміністративно-територіальної реформи, відповідний напрям діяльності очолив віце-прем'єр-міністр Р. Безсмертний. План заходів щодо виконання у 2005 році Програми діяльності Кабінету Міністрів України „Назустріч людям“ містив перелік конкретних заходів щодо вирішення питання адміністративно-територіальної реформи. Зазначеною робочою групою був запропонований проект реформування АТУ, який доволі широко обговорювався громадськістю. Проте з відставкою Уряду в серпні 2005 р. активна діяльність щодо реформи АТУ на рівні центральних органів виконавчої влади фактично припинилась.

Указом Президента України від 26 квітня 2005 р. було створено Національну раду з питань місцевого самоврядування і регіонального розвитку. Завданням цього органу глава держави визначив формування ефективної системи управління і координації всього комплексу реформ управління: адміністративної, територіальної, бюджетної. Проте фактично даний інституційний орган не здійснив практичних заходів з вирішення питання реформування АТУ.

У 2006 р. Указом Президента від 3 травня № 340/2006 зазначену Національну раду було перейменовано в Національну раду з питань державного управління та місцевого самоврядування та затверджено Положення про Національну раду. Серед її основних завдань зазначено розроблення та внесення пропозицій щодо „комплексного проведення адміністративної реформи, зокрема реформування системи органів виконавчої влади, державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, адміністративно-територіальної реформи та реформи місцевого самоврядування“.

21 липня 2006 р. Постановою Кабінету Міністрів було затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року. Реалізація цієї Стратегії передбачає проведення у 2009–2015 рр. адміністративно-територіальної, бюджетної та податкової реформи з метою зміцнення фінансово-економічної основи територіальних громад.

Слід зазначити, що в результаті революційних подій 2004 року деякі політичні сили реанімували ідею макрорегіоналізації України і на її основі – перехід до федеративного державного устрою. Це відбувалось як на теоретичному рівні (наприклад, концептуальні обґрунтування В. Тихонова), так і на практичному

рівні. Зокрема йдеться про події 2004 р. у Севєродонецьку, збір підписів громадян у Донецьку за проведення референдуму щодо федералізації (2005 р.), збір підписів за референдум про незалежність Донбасу (2006 р.).

Нинішній Уряд України, продовжуючи дії своїх попередників щодо вдосконалення й активної діяльності у сфері регіональної політики, водночас вважає неактуальним питання реформи АТУ. Зокрема, міністр юстиції України О. Лавринович зазначає, що „у нинішніх політичних і управлінських реаліях говорити про реформу територіальну недоцільно“. Попри те, що в Універсалі національної єдності, підписаному 3 серпня 2006 р., пунктом 10 Плану дій для забезпечення Національної єдності передбачається „стимулювання розвитку місцевого самоврядування, підвищення його ролі і статусу шляхом забезпечення фінансово-економічної спроможності та реформування адміністративно-територіального устрою“.

Концептуальні засади реформування системи АТУ

Сьогодні фактично єдиним системним проектом реформи АТУ, в якому відображені як концептуальні засади реформи, так і деякі питання її практичної реалізації, і таким, що викладений у формі закону України, є проект, розроблений робочою групою під керівництвом Р. Безсмертного. Під час роботи групою було розроблено декілька обґрунтованих пропозицій щодо реформування АТУ. Одна з них, трирівнева: вісім регіонів, від 250 до 500 районів і 4 тисячі громад. Інша, дворівнева передбачає створення близько 70 регіонів і 5 тисяч громад, базується на системі комунікацій до центру області.

Третій підхід покладено в основу проекту Закону України „Про територіальний устрій України“. Цей законопроект пройшов доволі широке публічне обговорення із залученням фахівців і громадськості. Філософія реформи полягає в максимальному делегуванні повноважень органам місцевого самоврядування. Кількість та склад нових адміністративно-територіальних одиниць мають визначатись передусім такими пріоритетними стратегічними цілями соціальної політики, як рівнодоступність усіх громадян до ресурсів розвитку людського потенціалу, включаючи комплекс соціально-культурних закладів щодо надання різноманітних послуг.

Законопроект пропонує встановити трирівневу систему АТУ: регіони (міста-регіони) – райони (міста-райони) – громади. Базовою ланкою АТУ визначено громаду. Запропоновано також кількісні параметри нових адміністративно-територіальних одиниць: для громад, як правило, не менше 5 тисяч жителів, для району – не менше 70 тисяч, для регіону – не менше 750 тисяч. Визначено також критерії віднесення населених пунктів до окремих категорій – село, містечко, місто, порядок утворення та ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, встановлення їхніх меж, перейменування тощо. Принципово важливим положенням законопроекту є те, що територіальну реформу пропонується здійснювати за принципом „знизу догори“, розпочинаючи з формування громад.

Очікувані наслідки реформи такі: зменшення кількості міст обласного значення; зменшення кількості районів; виведення з-під обласного підпорядкування міст державного значення; зменшення кількості сільських та селищних рад.

Законопроект також передбачає створення виконавчих комітетів селищних, районних, обласних рад, залишення виконавчих органів державної влади на рівні області з функціями координації та управління підрозділами центрального уряду на місцевому рівні і контрольними функціями щодо органів місцевого самоврядування.

Для апробації основних положень цього законопроекту спеціальна комісія працювала у Вінницькій, Луганській, Івано-Франківській та Одеській областях і запропонувала варіанти проектів перерозподілу районів у межах цих областей.

Обговорення цього законопроекту показало наявність проблемних питань і необхідність суттєвого доопрацювання й уточнення низки її положень. Проте даний законопроект цілком можна брати за основу при подальшому розробленні проекту реформування територіального устрою держави.

Якщо говорити про концептуальні засади реформи АТУ, то ми вважаємо, що у вищезазначеному законопроекті занадто вузько сформульовано мету реформи, що, у свою чергу, впливає на вибір критеріїв та механізмів реформування. Головною метою реформи проголошено формування ефективної системи надання населенню комплексу послуг – адміністративних, соціально-побутових, соціально-культурних тощо. Однак система АТУ держави виконує набагато ширші й важливіші функції: вона виступає базою формування всієї територіальної організації суспільства та його окремих систем, основою формування системи територіальної організації влади, забезпечує стійкість держави в умовах виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз її територіальної цілісності тощо. Забезпечення цих функцій вимагає проведення реформи АТУ у тісному взаємозв'язку насамперед з реформуванням бюджетним (у формуванні місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин), податковим, муніципальним (комунальним), а також реформуванням всього комплексу галузей сфери послуг. Лише за таких умов можна очікувати підвищення ефективності управління в державі, значного зростання якості життя населення і забезпечення сумірного рівня послуг кожному громадянину незалежно від місця його проживання.

При обговоренні концепції реформи АТУ в 2005 році найбільшої критики зазнав такий критерій реформування територіального устрою, як критерій чисельності населення. Очевидно далось взнати те, що противники реформи свідомо опускали інші норми проекту, де йшла мова про можливі інші цифри чисельності мешканців для первинних адміністративно-територіальних одиниць (АТО) у малозаселених територіях.

Але, як свідчить теорія та практика територіальних реформ, чисельність населення є все-таки визначальним критерієм, хоча і не єдиним.

Наприклад, під час найбільш масштабної в Україні реформи АТУ 1922–1923 рр., коли ієрархічну структуру губернія – повіт – волость було замінено на систему губернія – округа – район, адміністративні одиниці мали виділятися у такий спосіб, аби стати зрештою економічно цілісними утвореннями з потенціалом для подальшого господарського розвитку. Крім критерію чисельності населення територіальних одиниць, враховувалися інші ознаки, зокрема: природно-історичні (грунти, клімат, щільність населення, етнографічні особливості тощо); економічні (зосередження промисловості, сільськогосподарські особливості, тяжіння населення до торгово-розподільчих центрів тощо); адміністративні (навантаження території за чисельністю населення, зручність управління, умови зв'язку, конфігурація шляхів сполучення).

На нашу думку, сучасна система АТУ в Україні повинна виходити насамперед з особливостей сформованої та перспективної системи розселення населення; мережі населених пунктів, здатних виступати центрами адміністративно-територіальних утворень і надавати відповідний обсяг послуг. У сфері дослідження системи розселення в Україні існує вагомий науковий доробок. Щодо кількісних критеріїв, то вони повинні бути диференційованими залежно від щільності населення та особливостей урбанізації території.

В організаційному плані реформу слід розпочинати лише тоді, коли буде створено її достатнє нормативно-правове, кадрове та фінансове забезпечення. Реформу потрібно проводити поетапно, проте в доволі стислий проміжок часу.

Перешкоди на шляху реформування АТУ

Запровадження нової системи АТУ не можна здійснювати як окремо взятую реформу. Ефективності від реформи можна очікувати лише через деякий час і лише за умови, що вона буде здійснюватися у комплексі з урегулюванням проблем, що стосуються місцевого самоврядування, бюджетної політики, комунальної власності, ухваленням водного, лісового, житлового кодексів.

Варіант реформи, запропонований робочою групою під керівництвом Р. Безсмертного, не міг бути успішно реалізований, оскільки не враховував необхідності зазначеного вище комплексного підходу. Не була прорахована вартість реформи, нереальними встановлені темпи реформування – півтора року. Р. Безсмертного, що перебував на посаді голови „Народного Союзу „Наша Україна“, звинувачували у форсуванні реформи з метою підготовки адміністративного ресурсу для виборів у парламент і місцеві представницькі органи.

Відразу після представлення проекту реформи розпочалися виступи проти неї. Насамперед, у західних областях – Чернівецькій, Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській. Це пов'язано з тим, що ці області є надто подрібненими і запропонований варіант реформи призведе до ліквідації низки адміністративних районів. Такі протести організовувалися місцевими керівниками. Наприклад, на Тернопільщині в місцевих ЗМІ розпочалася боротьба за збереження об-

ласті. Зокрема, Громадська ініціатива Тернопільщини висловила ідею організувати загальнообласний масовий патріотичний рух усіх продуктивних сил області, щоб консолідувати зусилля владних структур, промислового та наукового потенціалу, підприємницьких та бізнесових кіл, громадськості краю на збереження області. На їх думку, реформа територіального устрою держави має ґрунтуватись на вивченні думки громадян через референдум. Обласна рада підтримала ідею Громадської ініціативи.

Ще більш показовим був „гарячий“ прийом у серпні 2005 р. Романа Безсмертного своїми земляками.

Слід зазначити, що при будь-якому варіанті реформи є сили, що будуть об'єктивно не зацікавлені в її здійсненні. Це насамперед:

- органи влади обласного рівня, що мають у своєму підпорядкуванні міста державного значення, які виводитимуться з-під їхнього контролю;
- керівництво тих районів, які будуть ліквідовані;
- політичні сили, що зацікавлені в збереженні „ручного“ управління територіями.

Слід пам'ятати, що проведення масштабної реорганізації адміністративно-територіального устрою на першому етапі може призвести до погіршення якості державного управління. Кваліфікація і компетенція державних службовців на регіональному рівні нижчі за столичний рівень. Тому без попередньої підготовки управлінського персоналу реформа на місцях може просто „забуксувати“.

Про проект

Підготовчі дії Уряду України у 2005 р. щодо проведення реформи адміністративно-територіального устрою супроводжувалися як низкою громадських публічних обговорень підготовлених законопроектів, так і агітацією проти реформування із застосуванням неправдивої або перекрученої інформації про сутність та спрямованість реформи. Зважаючи на важливість таких складових запропонованої реформи, як утворення укрупнених громад – первинних базових адміністративно-територіальних одиниць, розширення їх повноважень, та з метою залучення до проведення реформи якомога більше людей, що, у свою чергу, дозволить простим громадянам зрозуміти: навіщо потрібна реформа та які позитивні наслідки від неї можна отримати, Інститут громадянського суспільства запропонував Фонду Євразія реалізацію відповідного проекту. Згодом для найширшого кваліфікованого інформування людей про сутність територіальної реформи, а також залучення людей до обговорення цієї проблеми, аж до можливої участі в утворенні моделей громад, Інститут громадянського суспільства за фінансової підтримки Фонду Євразія у вересні 2005 року розпочав реалізацію проекту „Територіальна реформа – з людьми і для людей“.

З огляду на ту обставину, що апробація основних положень законопроектів, підготовлених командою Романа Безсмертного відбувалася у Вінницькій, Луган-

ській, Івано-Франківській та Одеській областях, пілотними регіонами було обрано Полтавську, Харківську, Хмельницьку та Чернівецьку області. Критерії вибору цих областей були такі: місцезнаходження, типовість для деяких інших областей, структура економіки, щільність населення тощо. У кожній з обраних областей між керівництвом облдержадміністрації та головою Інституту громадянського суспільства було підписано меморандум про співпрацю в межах проекту. На основі такого меморандуму в кожній області її керівництвом було обрано по чотири пілотних райони.

У грудні 2005 р. з Фондом Євразія було погоджено питання про розширення географії для подальшого здійснення проектних робіт у Волинській, Дніпропетровській, Миколаївській областях та Автономній Республіці Крим. Таким чином у січні 2006 р. проектні роботи вже здійснювалися в 32 районах з семи областей та АР Крим.

Реалізація проекту складалася з декількох компонентів, зокрема:

1. Просвітницько-інформаційний

За цим компонентом було підготовлено інформаційний ресурс, який враховує особливості кожної області і містить таку інформацію: історія і сучасні проблеми АТУ як України, так і конкретної області та обраного в області району; ідея та принципи проведення реформи АТУ України; міжнародний досвід проведення подібних реформ у різних країнах Європи; кінцева мета реформи і наслідки її проведення для мешканців конкретного району в конкретній області.

Цей ресурс було розміщено на офіційному сайті Інституту громадянського суспільства.

2. Залучення громадськості до діалогу з владою

За цим компонентом було проведено серію круглих столів в областях (всього – 48 публічних заходів), до яких було залучено представників місцевої виконавчої влади, місцевого самоврядування, бізнес-асоціацій, громадськості, науковців, журналістів тощо. Формат круглого столу виявився найприйнятнішим для з'ясування позицій кожної із сторін з питання реформи АТУ, а також оцінки очікувань цих секторів від реформи. Усі заходи здійснювалися із залученням місцевих спеціалістів та відповідних ресурсів.

Після завершення проектних робіт у кожній області було проведено підсумковий круглий стіл-семінар, у ході якого місцевими експертами було здійснено презентацію підготовлених моделей реформування пілотних районів та їх публічне обговорення.

3. Організаційно-тренінговий

Для проведення ширококомаштабної роз'яснювальної роботи в областях було сформовано команди, які після відповідного навчання стали місцевим просвітницьким та консультаційним ресурсом з питань територіальної реформи. Для цього було здійснено відбір кандидатів з областей, які після тренінгового навчання виступали як провідники змін, надавали певні консультаційні послуги з

питань територіальної реформи як організатори публічних обговорень, ініціатори публікацій в ЗМІ, консультанти місцевих органів влади.

4. Соціологічний

Для визначення ступеня поінформованості громадян та їх ставлення до ідеї реформування АТУ, а також ефективності реалізованих проектних заходів було проведено анкетування респондентів за спеціально розробленою анкетною (понад 2000 осіб). Результати анкетування були надруковані в інформаційних матеріалах для семи областей та АР Крим.

Робота над проектом у районах різних українських областей, залучення до цього процесу місцевих спеціалістів, відкриті дискусії за участю місцевих депутатів, сільських голів, фахівців соціальних служб показали, що саме така спільна робота дає розуміння важливості реформи АТУ для вирішення багатьох місцевих проблем, зокрема економічного розвитку громад, отримання дітьми нормальної конкурентної освіти, забезпечення людей кваліфікованою невідкладною допомогою.

На наше переконання, методика роботи, місцеві фахівці, що були залучені до цієї роботи, стануть потрібними вже досить скоро, коли Україна нарешті здолає період політичної нестабільності та нетерпимості і розпочне такі необхідні для людини реформи.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Сьогодні, коли в Україні заводять мову про необхідність проведення реформи адміністративно-територіального устрою, значна кількість теперішніх політиків, обраних депутатів місцевих рад, голів районних рад та місцевих державних адміністрацій, заперечуючи саму ідею такої реформи, аргументують свою позицію таким чином: навіщо „колотити“ людей, всі вже звикли до нинішньої ситуації, люди не зрозуміють, чому ліквідується наш район тощо.

Звичайно, певна доля істини у таких аргументах є, але є справжня ситуація і реальна історія формування адміністративно-територіального устрою України впродовж останніх півтори сотні років, а особливо періоду життя нинішніх поколінь політиків, тобто років 50.

Ось тут слід для себе зрозуміти декілька простих істин:

1. Адміністративно-територіальний устрій будь-якої держави не є незмінним упродовж тривалого часу.

2. Поділ державної території на адміністративно-територіальні одиниці визначається характером розселення людей, розвиненістю транспортного сполучення, політичною системою держави, внутрішньополітичною ситуацією в державі та на її кордонах, станом економіки.

3. Залежно від історичного періоду існування держави державна влада йде на додаткові витрати та зростання армії державних чиновників через подібнення адміністративно-територіальних одиниць, якщо слід посилити державний вплив та контроль над територіями (у періоди внутрішньої нестабільності).

4. У періоди відносної внутрішньополітичної стабільності та зменшення зовнішніх загроз адміністративно-територіальні одиниці в державі проходять етап укрупнення, а органи влади, що діють у цих одиницях, отримують більше повноважень та автономії у своїй діяльності.

5. Реформа адміністративно-територіального устрою своїм стратегічним направленням завжди має на меті зробити державне управління територіями більш ефективним, менш затратним, а адміністративно-територіальні одиниці такими, що сприяють концентрації ресурсів на території, але водночас не є надто обтяжливими для отримання населенням публічних послуг, що надаються органами влади відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Ці умови підтверджуються історичним досвідом українських областей, де реалізовувався проект Інституту громадянського суспільства: „Територіальна реформа: з людьми і для людей“.

У СКЛАДІ РІЗНИХ ІМПЕРІЙ

Першим періодом, про який ми хочемо говорити у нашому дослідженні, є період, коли різні частини сучасної території України перебували у складі різних імперій, це період 1793 – 1920 років.

Ці роки обрані не випадково, оскільки в результаті другого поділу Польщі в 1793 році території областей, де проходив проект, зокрема Поділля та Волинь відійшли до складу Російської імперії, натомість Буковина залишилась у складі Австро-Угорської імперії.

Незважаючи на те, що Російська імперія впала 1917 року, але фактичний адміністративно-територіальний устрій, що існував у цій імперії, залишався реально незмінним протягом громадянської війни і лише на рівні сіл почали масово виникати сільради (варто зауважити, що протягом 1917–1921 років на різних територіях в Україні діяли різні уряди та республіки, але зміни відбувались так стрімко, що реально у системі адмінтерустрою ці нововведення не встигали впроваджуватися).

Що ж стосується рівня повітів та губерній, то їх реорганізація почалась у двадцятих роках минулого століття.

Україна після ліквідації Гетьманщини

Ліквідація залишків Гетьманщини призвела до суттєвих змін в адміністративно-територіальному устрої України.

У 1781 р. на Лівобережжі було ліквідовано сотенно-полковий устрій.

На час ліквідації гетьманства Лівобережна Україна та належна до Росії Київщина були поділені на 10 полків:

Гадяцький,

Київський,

Лубенський,

Миргородський,

Ніжинський,

Переяславський,

Полтавський,

Прилуцький,

Стародубський,

Чернігівський.

Протягом 1781–1783 років в Україні було утворено Київське, Харківське, Чернігівське, Новгород-Сіверське і Катеринославське намісництва.

У результаті другого поділу Польщі в 1793 р. Поділля і Волинь були приєднані до Російської імперії. Відповідно до указу Сенату від 23 квітня 1793 р. на приєднаній до Росії території утворено Ізяславське та Брацлавське намісництва (губернії) і Кам'янецьку область. Указом Сенату від 1 травня 1795 р. на території, що входила до Ізяславської та Брацлавської губернії і Кам'янецької області, утворено Волинську, Подільську і Брацлавську губернії.

З приходом до влади Павла I 12 грудня 1796 р. був виданий Указ „Про новий розподіл держави на губернії“, який впровадив у Російській імперії уніфіковану систему адміністративно-територіального устрою: губернія – повіт – волость.

Згідно з цим Указом Брацлавська губернія була ліквідована. Її територія, за винятком приєднаних до Київської губернії Липовецького, Махнівського, П'ятигірського і Сквирського повітів, відійшла до Подільської губернії. До Подільської губернії були також віднесені Ольгопільський і частини Богопільського, Єленського і Тираспільського повітів Вознесенської губернії. Разом з тим Базалійський, Дубенський, Кременецький, Старокостянтинівський і Ямпільський повіти Подільської губернії увійшли до складу Волинської губернії.

Всього на основі цього Указу імператора на території сучасної України було утворено дев'ять губерній, які проіснували до початку XIX ст.: Київська, Полтавська, Чернігівська, Харківська, Катеринославська, Херсонська, Таврійська, Подільська і Волинська.

5 червня 1806 р. у зв'язку з реформою було затверджено штат посадових осіб губернії приблизно у такому вигляді:

- Губернське правління (губернатор, радники, асесор);
- Палата кримінальних справ (голова, радник, засідателі від дворян і купецтва);
- Палата цивільних справ (голова, радник, засідателі від дворян і купецтва);
- Казенна палата (віце-губернатор, радники, скарбник, асесор, присяжні з відставних унтер-офіцерів);
- Прокурор (при ньому секретарі);
- Совісний суд (суддя і засідателі від дворян, купецтва, поселян);
- Приказ громадського нагляду (по одному засідателю від дворян, купецтва, поселян); землемір; архітектор;
- Медична управа (інспектор або „штадт-фізик“, оператор, акушер, писар, старша і молодша повитухи).

Посилення в **I пол. XIX ст.** національно-визвольного та соціального рухів призвело до посилення військової присутності в Україні та створення ще однієї ланки, вже військово-адміністративних одиниць – **генерал-губернаторств**.

В Україні було створено **чотири генерал-губернаторства**: Київське (Київська, Волинська і Подільська губернії), Малоросійське (Полтавська і Чернігівська), Харківське (Харківська і Воронізька), Новоросійське (Катеринославська, Таврійська, Херсонська губернії і Бессарабська обл.).

Вся повнота військової і цивільної влади на території адміністративних одиниць належала генерал-губернатору. Протягом другої половини XIX ст. значних змін в адміністративно-територіальному поділі українських земель у складі Російської імперії не відбулося.

Полтавська, Хмельницька, Чернівецька області у ХІХ та на початку ХХ століття

Полтавська область

Введення у 1782 р. на Україні нового адміністративно-територіального поділу суттєво вплинуло на Полтавщину, адже там було скасовано полковий поділ.

З п'яти полків було утворено 14 повітів. Повіт був адміністративною, судовою і фінансовою одиницею, складався з кількох волостей, а кожна волость об'єднувала кілька сіл.

Сучасну Полтавщину на той час власне складав Полтавський повіт, утворений на території колишнього Полтавського полку. Повіт входив до складу Новоросійської губернії. Крім того, до цієї ж губернії було включено територію кількох повітів, що пізніше увійшли до Полтавської губернії: частина Зінківського, Кобеляцького і Кременчуцького з містом Кременчуком. Після утворення з Новоросійської та Азовської губерній Катеринославського намісництва, відповідно до указу від 22 січня 1784 р., вся ця територія відійшла до нього. Центром намісництва в 1784–1789 рр. був Кременчук, з 1789 р. – Катеринослав.

У 1784–1796 рр. територія майбутньої Полтавської губернії входила до складу Катеринославського, Київського та Чернігівського намісництв.

Таким чином, до Київського намісництва увійшла територія колишніх Київського, Переяславського, Лубенського і Миргородського полків. Намісництво поділялося на 11 повітів, з яких вісім повітів з території, яка пізніше входила до складу Полтавщини (Полтавської губернії). Це такі повіти:

<i>Голтвянський (Говтвянський),</i>	<i>Миргородський,</i>
<i>Городиський (з 1789 р.),</i>	<i>Переяславський,</i>
<i>Градизький,</i>	<i>Пирятинський,</i>
<i>Золотоніський,</i>	<i>Хорольський.</i>
<i>Лубенський,</i>	

До Чернігівського намісництва ввійшли колишні 11 сотень Чернігівського полку, 12 сотень Ніжинського полку, 12 сотень Лубенського полку, 16 сотень Гадяцького полку, 7 сотень Київського полку та одна сотня Стародубського полку. Намісництво склалося з 11 повітів, у тому числі й з тих, які були на території, яка в той чи інший період входила до складу Полтавщини. Це такі повіти (полтавські):

<i>Гадяцький,</i>	<i>Лохвицький,</i>
<i>Глинський,</i>	<i>Прилуцький,</i>
<i>Зінківський,</i>	<i>Роменський.</i>

Указом від 30 листопада (11 грудня) 1796 р. на Лівобережжі замість колишніх трьох намісництв: Київського, Новгород-Сіверського і Чернігівського, на які тоді поділялась Україна, була створена одна губернія – Чернігівська (Малоросійська) з центром у м. Чернігові з приєднанням до неї частини території, віднесеної спочатку до Новоросійської, а потім до Катеринославської губерній, тобто

всього колишнього Полтавського полку і міста Кременчука з містечками та селами, що раніш входили до Миргородського полку. Київ був виділений з цієї новоствореної губернії.

Новостворена губернія мала в своєму складі 20 повітів, у кожному приблизно 55–60 тисяч населення: Гадяцький, Глухівський, Зіньківський, Золотоніський, Кременчуцький, Козелецький, Конотопський, Лубенський, Мглинський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Переяславський, Пирятинський, Полтавський, Прилуцький, Роменський, Сосницький, Стародубський, Хорольський, Чернігівський.

Вся територія Полтавщини (у той час 11 повітів) згідно з указом від 30 листопада (11 грудня) 1796 р. ввійшла до складу Чернігівської губернії, яка з 1797 р. стала називатися Малоросійською.

Уряд Олександра I (1801–1825) вніс часткові зміни до законів, що стосувалися Лівобережної України, щоб більше наблизити її установи до загальноімперських і посилити контроль центральної влади над Україною.

Для зміцнення царської адміністрації на Україні її організували на військовий лад: указом від 27 лютого (10 березня) 1802 р. Малоросійська губернія була перетворена на Малоросійське генерал-губернаторство з губерніями Полтавською і Чернігівською.

9 (20) березня 1802 р. в Полтаві було відкрито губернське правління та інші губернські установи.

Спочатку до складу новоствореної Полтавської губернії увійшло 10 повітів:

<i>Гадяцький,</i>	<i>Пирятинський,</i>
<i>Золотоніський,</i>	<i>Полтавський,</i>
<i>Кременчуцький,</i>	<i>Прилуцький,</i>
<i>Лубенський,</i>	<i>Роменський,</i>
<i>Переяславський,</i>	<i>Хорольський.</i>

Незабаром після відкриття губернії, крім 10 вищезгаданих, створено ще два повіти:

Костянтиноградський і Миргородський.

Указом від 27 березня (7 квітня) 1803 р. у Полтавській губернії створено ще три повіти:

Зіньківський, Кобеляцький і Лохвицький.

У Зіньківському та Лохвицькому повітах повітовими містами стали заштатні міста Зіньків і Лохвиця, а у Кобеляцькому повіті – колишнє містечко Кобеляки.

23 червня (4 липня) 1803 р. посад Крюків, який у той час належав до Катеринославської губернії (з 1764 до 1784 р. Крюківський повіт належав до Новоросійської губернії, а з 1784 р. – Катеринославського намісництва, потім губернії), але тяжів до Кременчука, був підпорядкований Кременчуцькій поліції. Адміністративно ж він залишався в складі Катеринославської губернії. Таке становище тривало до 1817 р., коли посад Крюків повністю приєднано до Полтавської губернії.

Перші волості на території Полтавщини виникли 1797 р., але повних відомостей про них не збереглося. Відомо, що у 1800–1801 рр. існували Диканська, Петрівська, Полтавська, Старосанжарська, Супрунівська волості. До середини XIX ст. у Полтавському повіті існували волості: Диканська, Мачуська, Полтавська, Решетилівська, Сторожівська.

Пізніше, у 80-х роках XIX ст., відповідно до маніфесту від 19 лютого 1861 р. реорганізовано старі і створено нові волості як нижчу ступінь адміністративно-територіального поділу. В основу поділу на волості було покладено принцип неподільності церковних парафій. У кожен волость входили всі села даної церковної парафії або дві чи й більше парафій.

Хмельницька область

Як уже йшла мова вище, Хмельницька область утворилась внаслідок реорганізації Подільської та Волинської губерній, які, у свою чергу, були утворені після входження до складу Російської імперії земель Речі Посполитої в 1793 році.

У 1797–1803 рр. відбулося укрупнення повітів Подільської та Волинської губерній. Коли були остаточно сформовані межі повітів, 19 липня 1804 р. був виданий остаточний штат цих губерній. До складу Подільської губернії увійшло 12 повітів: Балтський, Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Кам'янецький, Летицький, Літинський, Могилівський, Ольгопільський, Проскурівський, Ушицький і Ямпільський. До складу Волинської губернії увійшло також 12 повітів: Володимир-Волинський, Дубенський, Житомирський, Ізяславський, Ковельський, Кременецький, Луцький, Новоград-Волинський, Овруцький, Острозький, Ровенський, Старокостянтинівський.

З початку XIX ст. до перших років радянської влади (1920 р.) кількість повітів і їх межі на Поділлі і Волині залишались незмінними. Окремі зміни торкались повітових міст. Так, у 1826 р. було прийнято рішення повітові державні органи з міста Ушиця перевести в містечко Літнівці з наданням йому статусу повітового міста Ушицького повіту з перейменуванням у Нову Ушицю. Відповідно місто Ушиця стало заштатним та змінило назву на Стару Ушицю.

У повітах сільський устрій складався з громад, які обирали старосту. Декілька громад (тобто сіл) становили одну волость, в адміністративному центрі якої діяла волосна управа. У першій половині XIX ст. волості створювалися лише в тих районах губернії, які були населені державними селянами. Поділ всієї території губернії на волості введений у ході здійснення селянської реформи 1861 р., що дозволило повсюди з 1866 р. встановити чотириступеневу систему управління (центр – губернія – повіт – волость). Зміни кількості і межі волостей протягом другої половини XIX ст. були незначними та до початку XX ст. волосний поділ набув сталого характеру.

Отже, на початку XX ст. Подільська губернія мала 162 волості. Зокрема у повітах:

Кам'янецькому – 15 волостей, волосні центри: с. Баговиця, м-ко Балин, с. Бережанка, с. Вільхівці, с. Гаврилівці, м-ко Городок, с. Довжок, м-ко Купин, с. Куяви, м-ко Лянцкорунь (нині – Зарічанка Чемеровецького р-ну), м-ко Маків, м-ко Оринін, с. Рихта, м-ко Смотрич, с. Цикова;

Летичевському – 8 волостей, волосні центри: с. Бахматівці, с. Війтівці (нині – Грушківці Летичівського р-ну), м-ко Деражня, с. Женишківці, м-ко Зіньків, м-ко Меджибіж, м-ко Михалпіль (нині – Михайлівка Дунаєвського р-ну.), с. Суслівці;

Проскурівському – 10 волостей, волосні центри: м-ко Кузьмин, с. Малинич, с. Пашківці, с. Сарнів, с. Третельники, м-ко Фельштин (нині – Гвардійське Хмельницького р-ну), м-ко Чорний Острів, м-ко Шарівка, с. Юринці, м-ко Ярмолинці;

Ушицькому – 15 волостей, волосні центри: с. Грушка, с. Могилівка, м-ко Заміхів, м-ко Калюс (нині не існує – потрапило в зону затоплення Дністровського водосховища), с. Капустяни, м-ко Китайгород, с. Косиківці, м-ко Жванчик, м-ко Миньківці, с. Підлісний Мукарів, м-ко Муровані Курилівці, с. Осламів, с. Рахнівка, м-ко Солобківці, с. Струга.

До того ж, деякі населені пункти теперішньої Хмельницької області утворювали волості в складі Літинського повіту з центрами с. Вівсяники, м-ко Пилява, м-ко Стара Синява.

Північна частина теперішньої Хмельницької області входила до складу Волинської губернії, зокрема:

Ізяславського повіту, що мав 16 волостей, волосні центри : м-ко Антоніни, м-ко Білогородка, с. Бутівці, м-ко Гриців, с. Жуків, м.Ізяслав, м-ко Лабунь (нині – Новолабунь Полонського р-ну), с. Михнів, с. Новосілка, м-ко Славута, м-ко Судилків, с. Сульжин, с. Тернавка, с. Хоровець, с. Хролин, м-ко Шепетівка;

Старокостянтинівського повіту – 13 волостей, волосні центри: м-ко Аврагин, м-ко Базалія, м-ко Волочиськ, с. Корчівка, м-ко Красилів, м-ко Кульчини, м-ко Купель, с. Маначин, с. Решнівка, с. Сковородки, м.Старокостянтинів, м-ко Теофіполь, с. Чернелівка.

До того ж, деякі населені пункти теперішньої Хмельницької області утворювали більшість волостей у складі Острозького повіту (з 15 – дев'ять) з центрами с. Ганнопіль, с. Довжки, с. Кунів, м-ко Ляхівці (нині Білогір'я), с. Переросле, с. Плужне, с. Семенів, с. Старий Кривин, с. Уніїв (нині – Ставищани Білогірського р-ну), а також Новоград-Волинського повіту з центрами м-ко Берездів, м-ко Остропіль, м-ко Полонне та Кременецького повіту з центрами м-ко Ямпіль і с. Святець.

Чернівецька область

Історія формування адміністративно-територіального устрою Чернівецької області нерозривно пов'язана з її історико-географічними особливостями. На початку ХХ століття адміністративно-територіальний устрій Чернівецької області складався з 188 общин 10 політичних округів Австро-Угорського герцогства

Буковина, 12 волостей Хотинського повіту Бессарабської губернії Росії і 8 комун Герцаєвської волості Дорохойського повіту Румунії.

Деякі політичні округи Буковини поділялися на судові округи. На судові округи ділилися Вашківський і Нижньостанівський політичні округи (табл. 1). У 1904 р. після чергової адміністративно-територіальної реформи на Буковині були ліквідовані Садгорський і Сторонець-Путильський політичні округи. Садгорський політичний округ був перетворений в судовий округ і разом з Чернівецьким і Боянським судовими округами увійшов до складу Чернівецького політичного округу. Сторонець-Путильський політичний округ було поділено між Вижницьким і Радауцьким політичними округами: общини Сторонець-Путильського судового округу були приєднані до Вижницького округу, а общини Селятинського судового округу увійшли до складу Радауцького округу. За документальними свідченнями ліквідація Сторонець-Путильського округу викликала у його жителів обурення. Звертаючись до голови Сейму Буковини, голови общин прохали залишити округ, пояснюючи, що у разі його ліквідації місцеві общини виявляться надто віддаленими від найближчих адміністративних центрів. Але, не дивлячись на численні прохання, округ імовірно через надмірні фінансові витрати на його утримання все ж таки було ліквідовано.

Таблиця 1

Округи Буковини на території Чернівецької області на початку ХХ ст.

Округи	Кількість общин	Площа, км ²	Кількість населення, чол.
Вашківський, у т.ч. в судових округах:	18	440,96	43595
Вашківський	6	211,26	21346
Нижньостанівський	12	229,70	22249
Вижницький	16	891,90	36671
Заставнівський	29	492,80	51502
Кицманський	24	344,56	43131
Радауцький	25	827,48	70015
Садгорський	24	575,97	56776
Серетський	39	518,89	60743
Сторожинецький	26	941,77	57851
Сторонець-Путильський, у т.ч. в судових округах:	14	1274,68	25751
Сторонець-Путильський	11	442,13	13614
Селятинський	3	674,68	12137
Чернівецький	18	545,78	42862

У серпні 1916 р., після повторного заняття Буковини російськими військами, тут було утворено Чернівецьку губернію. На її території було утворено сім повітів (Вашківський, Вижницький, Кицманський, Радауцький, Серетський, Сторожинецький і Чернівецький). При самому формуванні губернії Заставнівський повіт було визнано дуже малим для самостійного існування і приєднано до Кицманського. Повіти, у свою чергу, було поділено на „уряднические и стражнические участки“.

У лютому 1917 р. після порушення клопотання Чернівецького генерал-губернатора та з відома Головнокомандувача армії Південно-Західного фронту генерал-ад'ютанта Брусилова було ухвалено рішення про скасування Вашківського повіту з приєднанням до Вижницького повіту. Рішення про скасування Вашківського повіту викликало сильне незадоволення серед його общин, яке згодом знайшло своє відображення в листі, адресованому губернаторові Буковини. Після відступу російських військ з території Буковини в серпні 1917 р. було відновлено Австро-Угорський окружний адміністративно-територіальний поділ. У планах Австро-Угорського командування було також включення до складу герцогства Буковина російської і румунської частин області.

МІЖ ГРОМАДЯНСЬКОЮ ТА ДРУГОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНАМИ

Період великих потрясінь

Події 1917 року внесли свої корективи у розвиток адміністративно-територіального устрою українських територій, причому незалежно від того, під чією юрисдикцією вони перебували. Перша світова війна, потім революція в Росії, розпад Російської, Австро-Угорської імперій, відновлення Польської держави, проголошення Української Народної Республіки та її подальша окупація Радянською Росією призвели до того, що ідентифікувати, як діяла територіальна організація влади в Україні протягом 1917–1921 років фактично неможливо, адже сама влада була дуже нестабільною.

У Києві 3 (за новим стилем – 17) березня 1917 р. після відповідної підготовчої роботи зібралися представники українських політичних партій, професійних, культурних, студентських організацій і товариств, які вирішили утворити єдиний керівний орган для організації, репрезентації й координації національно-політичного життя України. Цим органом стала Центральна Рада. Її головою обрали видатного українського вченого М. Грушевського. Українська Центральна Рада після проведення Всеукраїнського національного конгресу була перетворена на революційний парламент України. Виконавча влада на місцях була передана губернським і повітовим комісарам, які призначались замість царських губернаторів.

Третім Універсалом Центральної Ради **20 листопада 1917 року** було проголошено **Українську Народну Республіку**.

6 березня 1918 року Радою було ухвалено Закон „Про поділ України на землі“, відповідно до якого передбачалося поділити територію України на 32 землі, проте цьому завадили військові дії проти УНР з боку Радянської Росії та внутрішня нестабільність тодішньої влади.

У 1917–1920 рр. на території України виник ряд територіальних утворів у формі радянських республік, які мали обмежену територію та нетривалий час існування – Українська Соціалістична Радянська Республіка, Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Галицька Соціалістична Радянська Республіка. Існували також ще менші за розмірами республіки, отаманські повіти чи волості, які не визнавали над собою жодної центральної влади.

23-28.01.1919 р. у Києві відбувся Трудовий Конгрес України, який затвердив Акт злуки ЗУНР і УНР, проголошений 22.01.1919 р. на Софійському майдані столиці, і тимчасово передав законодавчі повноваження Директорії УНР. Адмі-

ністративно-територіальний устрій територій, які контролювала Директорія, визначався законом „Про організацію адміністративної влади УНР“. Згідно з цим законом територія республіки поділялася на Західну (30 УНР) і Східну області. Східна область складалася з Київської, Харківської, Полтавської, Чернігівської, Катеринославської, Херсонської, Житомирської, Кам'янецької і Холмської губерній. Столицею УНР вважався Київ, хоча фактично головним містом у різні часи ставали Вінниця і Кам'янець-Подільський.

Влада на місцях мала належати органам місцевого самоврядування – Трудовим радам. Однак нормальне функціонування цих органів за умов воєнного стану не могло бути забезпечене, і фактично адміністративні функції здійснювали військові отамани і комісари Директорії на тих територіях, які перебували під контролем військ УНР.

Між двома війнами

Після 1921 року у Радянській Україні (більшість території сучасної України, за винятком земель Буковини, Закарпаття, Галичини та Волині, які відійшли до різних державних утворень після розпаду двох імперій), розпочався процес переоблаштування територіального устрою та створення нової моделі державного управління, відмінної як від європейської, так і російської, що існувала до початку Першої світової війни та Російської революції 1917 року.

У травні 1920 р. Україну було поділено на 12 губерній: Волинську, Донецьку, Запорізьку, Катеринославську, Київську, Кременчуцьку, Миколаївську, Одеську, Подільську, Полтавську, Харківську і Чернігівську.

У міжвоєнний період зміни адміністративно-територіального устрою в СРСР і в Україні відбувались перманентно, проте серед цієї череди несистемних змін можна виділити найбільш важливі етапи:

1. 1923 рік – ліквідація повітів та волостей як пережитків старого часу.

Постановою від 7 березня 1923 р. „Про адміністративно-територіальний поділ України“ повіти і волості були ліквідовані. Замість волостей і повітів 12.04.1923 р. було створено округи і райони.

З 1923 року адміністративно-територіальний устрій виглядав так: губернії – округи – райони – сільради.

Замість 102 повітів було утворено 53 округи, а замість 1989 волостей – 706 районів. Кількість сільрад становила 9307.

2. 1925 рік – ліквідація губерній.

Після того, як 12 грудня 1925 року губернії було ліквідовано, система адміністративно-територіального устрою знову стала трирівневою :

округа – район – рада (міська, селищна, сільська).

Всього було утворено: 41 округу, 680 районів, 70 міськрад, 150 селищних рад, 10314 сільрад.

3. 1930 рік – ліквідація округ.

У 1930 р. постановами ВУЦВК та РНК УРСР встановлена двоступенева система управління (район – центр) районного адміністративного поділу, що відповідав новим умовам, які склалися на Україні. У зв'язку з цим було ліквідовано округи, а на території округ було створено райони.

4. 1932 рік – утворення областей.

Дворівнева система управління район – центр проіснувала недовго. Уже в 1932 році регіональний рівень системи адміністративно-територіального устрою було відновлено у вигляді областей. IV позачергова сесія ВУЦВК XII скликання 9 лютого 1932 р. прийняла постанову про створення на Україні п'яти областей: Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Одеської та Харківської.

Підсумком цієї реформаторської лихоманки стало фактично повернення системи адміністративно-територіального устрою УРСР до системи, яка діяла до революції.

1917 рік	1932 рік
губернія	область
повіт	район
волость	сільська, селищна, міська рада

Полтавська область

1918–1923 роки

У перші роки радянської влади територіальний поділ губернії зберігався, Полтавська губернія залишалася поділеною на 15 повітів, а повіти на волості.

Хоча на місцях сільські сходи, волосні і повітові виконкоми приймали рішення про переведення населених пунктів з однієї волості в іншу, утворення нових волостей. Це дроблення особливо спостерігалось в Костянтиноградському повіті, де волості були великі за територією, і в Гадяцькому повіті, через який проходили три річки, що затрудняло зносини між окремими населеними пунктами. В інших повітах були лише поодинокі випадки утворення нових волостей.

Таким чином, загальна кількість волостей у 15 повітах Полтавської губернії з 261, що існували до революції, зросла до 276.

Згідно з тимчасовим положенням Радянського Уряду України „Про організацію місцевих органів Радянської влади і порядок управління“ від 8 лютого 1919 р. на початку того року в селах створювалися сільські ради.

Процес утворення сільських рад як нижчих одиниць адміністративно-територіального поділу й уточнення їх функцій продовжувався і в 1920 р.

3 липня 1920 р. видано положення ВУЦВК про сільські ради, які утворювалися в населених пунктах, де було не менше 300 жителів. Виконавчим органом

були виконками у великих селах і голови сільрад у селах з населенням менше 10 тис. чоловік.

Декретом ВУЦВК від 8 червня і додатково від 30 липня 1920 р. утворена Кременчуцька губернія в складі таких повітів:

Золотоніський,

Кременчуцький,

Хорольський – відійшли від Полтавської губернії;

Олександрійський – відійшов від Херсонської губернії;

Черкаський,

Чигиринський (Чигиринський) – відійшли від Київської губернії.

Губернським центром стало місто Кременчук.

Кременчуцька губерньська адміністративно-територіальна комісія визнала необхідним відновити волості в межах дореволюційного часу і ліквідувати заново утворені волості, тому постановою президії Кременчуцького губвиконкому від 25 червня 1922 р. були затверджені зміни в складі повітів Кременчуцької губернії.

Із змінами Кременчуцька губернія проіснувала до часу її ліквідації в кінці 1922 р.

Постановою ВУЦВК від 27 квітня 1921 р. від Полтавської губернії до Київської віднесено Переяславський повіт, що обумовлювалось його близькістю (90 км) та економічним тяжінням до Києва.

Після відокремлення Кременчуцької губернії та передавання Переяславського повіту територія Полтавської губернії значно зменшилась. Вона існувала у складі 11 повітів:

Гадяцький,

Зінківський,

Кобеляцький,

Костянтиноградський,

Лохвицький,

Лубенський,

Миргородський,

Пирятинський,

Полтавський,

Прилуцький,

Роменський.

1 лютого 1922 р. видано постанову ВУЦВК „Про впорядкування і прискорення робіт по адміністративно-територіальному поділу УСРР“, яка забороняла губерньським і повітовим виконкомом проводити будь-які зміни в адміністративно-територіальному поділі до вироблення єдиного плану для Української СРР.

Постанова вказувала на недоліки в адміністративно-територіальному поділі України: нерівномірний розподіл територій між окремими територіальними одиницями та відсутність між ними економічних зв'язків.

У зв'язку з цим ВУЦВК доручив Народному комісаріату внутрішніх справ УСРР у найкоротший термін розробити план районування України з врахуванням господарських особливостей і економічного тяжіння територіальних одиниць.

Відповідно до постанови 3-ї сесії ВУЦВК від 15 жовтня 1922 р. „Про адміністративно-територіальний поділ УСРР“ та постанови ВУЦВК від 4 і 30 листопада

1922 р. Кременчуцька губернія була розформована, а її повіти розподілені між сусідніми губерніями.

До Полтавської губернії відійшли повіти – *Золотоніський, Кременчуцький, Хорольський;*

до Київської – *Черкаський, Чигиринський;*

до Катеринославської – *Олександрійський.*

У грудні 1922 р. всі губернські установи Кременчуцької губернії було ліквідовано, і вона припинила своє існування.

У 1923 р. після приєднання до Полтавської губернії трьох повітів колишньої Кременчуцької губернії перша існувала в складі 14 повітів, 260 волостей, 1900 сільрад.

У цих межах Полтавщина займала площу 39 801 кв. верст з населенням 2 996 840 чоловік.

З початком 1923 р. відбулися й інші зміни в адміністративно-територіальному поділі повітів Полтавської губернії. Так, президія Гадяцького повітвиконкому постановою від 27 січня 1923 р. розформувала Беївську, Бобрицьку, Сватківську і Синівську волості, приєднавши їх до сусідніх волостей Гадяцького повіту. 26 березня того ж року Полтавський губвиконком затвердив постанову Конградського (Костянтиноградського) повітвиконкому про перейменування м. Конграда в Красноград. У двадцятих роках в українській мові ще вживалася назва його Червоноград.

1923–1925 роки

Третя сесія ВУЦВК у своїй постанові від 25 жовтня 1922 р. визнала триступеневу систему адміністративного поділу досконалішою, але, враховуючи труднощі у проведенні реформи, вирішила проводити її поступово.

Постановою 3-ї сесії ВУЦВК 6-го скликання було затверджено основні принципи поділу республіки на округи і райони, відзначено норми населення для різних адміністративних одиниць.

Затверджено територію сільради як адміністративної одиниці з кількістю населення не менше 1000 чоловік, району – від 25 000 до 40 000 чол., округу – від 400 000 до 600 000 чоловік. Губвиконкоми повинні були до 1 січня 1923 р. подати проекти нового адміністративного поділу в межах губерній.

На основі проведеної роботи 2-а сесія ВУЦВК 7-го скликання постановою від 12 квітня 1923 р. затвердила поділ республіки на 53 округи та 706 районів і зменшила кількість сільських рад.

ХІІ з'їзд РКП(б), який відбувся в квітні 1923 р., спеціальним рішенням з цього питання вказував на необхідність поступового переходу до нового адміністративно-територіального поділу, і, перш за все, на Україні.

Укрупнення волостей пропонувалося проводити з великою обережністю, враховуючи інтереси широких мас сільського населення.

Упродовж 1923–1924 рр. на Україні поліпшувалися й узгоджувалися зміни в районуванні.

7 березня 1923 р. президія ВУЦВКу прийняла постанову про адміністративно-територіальний поділ Полтавської губернії. Згідно з цією постановою ліквідувався поділ губернії на повіти та волості і вводився новий – створювалися округи та райони.

Відповідно до реформи 1923 р. на території губернії було значно зменшено кількість сільрад і районів порівняно з колишніми сільрадами та волостями, що видно з *табл. 2*:

Таблиця 2

Округи	Кількість старих волостей:	Кількість районів:	% скорочення	Кількість сільрад		% скорочення
				старих	нових	
Золотоніський	30	9	70	217	101	54
Красноградський	38	11	71	172	112	49
Кременчуцький	32	10	73	255	133	48
Лубенський	43	16	63	380	196	48
Полтавський	53	17	68	344	156	55
Прилуцький	31	12	61	274	160	42
Роменський	55	14	80	268	169	37
Всього:	282	89	68	1910	1027	52

При проведенні реформи зберігся принцип неподільності волостей.

Таким чином, була досягнута основна мета реформи адміністративно-територіального поділу. Внаслідок нового поділу кількість адміністративних органів на місцях зменшилась переважно втричі.

При утворенні округів відбулися зміни губернських меж.

Від Полтавської губернії були виділені і передані Богодухівському округу три волості Зіньківського повіту:

Гунська,
 Комишанська (Комишівська),
 Куземинська.

До Полтавської губернії було приєднано дев'ять волостей Переяславського повіту (шість – до Золотоніського і три – до Прилуцького округів), дві волості Лебединського повіту (до Роменського округу), одна волость Валківського повіту, три волості Зміївського повіту, дев'ять волостей Новомосковського повіту (до Красноградського округу), одна волость Олександрійського повіту (до Кременчуцького округу).

Всього до Полтавської губернії включено 25 волостей загальною площею 3609 кв. верст з населенням 124 479 чол.

З 14 старих п'ять повітів (Золотоніський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Роменський) повністю збереглися та увійшли до складу відповідних округів.

З Прилуцького та Красноградського повітів по дві волості перейшло до сусідніх округів Полтавської губернії.

Малоперещепинська і Новотагамлицька волості Красноградського повіту відійшли до Полтавського округу, Блотницька і Березівська волості Прилуцького повіту – до Роменського округу.

Із розформованих повітів Гадяцький повністю був віднесений до Роменського округу, Зіньківський (без трьох волостей) – до Полтавського. З інших п'яти розформованих повітів – Кобеляцький, Лохвицький, Миргородський, Пирятинський, Хорольський – кожен розподілено між трьома сусідніми округами, причому більша частина Кобеляцького повіту віднесена до Полтавського округу, Хорольського і Миргородського – до Лубенського, Пирятинського – до Прилуцького округу.

Проведена в 1923 р. реформа в галузі адміністративно-територіального поділу призвела до значного скорочення кількості адміністративно-територіальних одиниць. Але реформу не можна було вважати закінченою. Ще друга сесія ВУЦВК VIII скликання констатувала, що районування необхідно надалі поглиблювати і розширювати, вносячи корективи в уже прийняті межі з метою максимального наближення низових органів влади до населення.

Уряд дав можливість місцевим органам влади вносити проекти, корегувати допущені неточності. У зв'язку з цим Полтавський губвиконком вніс на розгляд ВУЦВК проект ряду змін у складі округів і районів. При зміні меж і розформуванні враховувалась економіка району, відсутність коштів для створення районного бюджету, незручність у зносинах окремих населених пунктів зі своїми районними центрами, адміністративно-господарче тяжіння населених пунктів даного району до інших.

5 січня 1925 р. були уточнені кордони Харківської і Полтавської губерній. Микола-Комишуватський район Харківського округу передано Красноградському округу Полтавської губернії, ряд населених пунктів Кегичівського району Красноградського округу Полтавської губернії включено до Харківської губернії.

1925–1930 роки

Постановою Ради Народних Комісарів УСРР від 14 лютого 1925 р. вся територія УСРР в адміністративно-територіальному відношенні була поділена на округи і райони під управлінням єдиного республіканського центру. Сесія ВУЦВК 19 лютого 1925 р. прийняла резолюцію, яка передбачала роботу щодо розширення мережі сільрад, про виділення в сільради всіх населених пунктів, що мають 1000 чоловік населення, а в окремих випадках організацію сільрад у населених пунктах з населенням не менше 500 чоловік.

Від старого адміністративно-територіального поділу на Україні ще залишилися губернії. З утворенням і зміцненням округів та районів назріли умови для ліквідації губерній.

Це передбачала постанова 4-ї сесії ВУЦВКу 8-го скликання від 19 лютого 1925 р. прийнята на основі рішення Пленуму ЦК КП(б)У (жовтень 1924 р.).

З червня 1925 р. постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УСРР „Про ліквідацію губерній і перехід на триступеневу систему управління“ було ліквідовано губернії і губернські установи на території Української СРР, а вся територія Української республіки поділена на 41 округ. Окружні установи підпорядковувалися безпосередньо республіканським.

На підставі цієї постанови розформовано Золотоніський і Червоноградський (Красноградський) округи Полтавської губернії.

Крім того, Царичанський район Полтавського округу віднесено до складу Катеринославського округу.

Згідно з постановою від 10 червня 1925 р. розформовано Золотоніський округ.

Переяславський район увійшов до складу Київського округу.

Гельмязівський (Гельмязівський), Золотоносський (Золотоніський), Іркліївський, Піщанський і Чернобаївський райони увійшли до складу Черкаського округу.

Драбівський і Ковалівський райони – до складу Прилуцького округу.

Яремівський (Вереміївський) район – до складу Кременчуцького округу.

Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 3 червня 1925 р. ліквідовано Охтирський округ колишньої Харківської губернії і частину його районів: Грунський, Котелівський (Котелевський) і Рублівський віднесено до Полтавського округу.

У червні 1925 р. встановлено точний список міст і поселень міського типу колишньої Полтавської губернії.

До розряду міст віднесені: Полтава, Кременчук, Ромни, Лубни, Красноград, Золотоноша, Прилуки, Лохвиця, Гадяч, Кобеляки, Миргород, Переяслав, Пирятин, Зіньків, Хорол.

До розряду поселень міського типу віднесені: Крюків, Ново-Санжари (Нові Санжари) і Опішня (Опішня).

Постановою ВУЦВК від 6 січня 1926 р. цей список було доповнено: до розряду міст віднесено Олександрію, а до поселень міського типу – Новогеоргіївськ Кременчуцького округу.

28–30 липня 1925 р. відбувся розширений пленум Полтавського окрвиконкому, на якому було вирішено ліквідувати Мачуський, Рунівський, (Рунівшинський) і Супрунівський райони.

Таким чином, на 1 жовтня 1925 р. на всій території колишньої Полтавської губернії існувало 5 округів, 84 райони і 1 232 сільради.

Проведена в 1922–1925 рр. адміністративно-територіальна реформа та перехід від чотириступеневої (центр – губернія – повіт – волость) до триступеневої (центр – округ – район) системи управління дали деякі позитивні результати щодо скорочення адміністративного апарату. З цього приводу у постанові 2-ї сесії ВУЦВК 9-го скликання „Про підсумки роботи по переходу на триступеневу систему управління“ від 23 жовтня 1925 р. відзначалося, що навіть короткий пе-

ріод роботи державного апарату в нових умовах показав, що реформа створила сприятливі умови для спрощення і поліпшення апарату, наближення його до робітничо-селянських мас і залучення їх до активної участі в будівництві Радянської держави і соціалістичного господарства.

У цей час на території колишньої Полтавської губернії було п'ять округів:

Кременчуцький,

Прилуцький,

Лубенський,

Роменський.

Полтавський

Але і після реформи 1925 р. в округах продовжувалась робота з уточнення меж їх районів.

Станом на 17 грудня 1926 р. склад районів по округах був такий же, як і в 1925 р. Лише Сорочинський район Лубенського округу за цей період перейменовано на Нероновицький, а Ковалівський район Прилуцького округу – на Бирлівський.

Під час проведення реформи адміністративно-територіального поділу в 1925 р. у районуванні Кременчуцького округу були допущені значні помилки. Багато районів було створено штучно, без врахування історичних і економічних зв'язків між окремими населеними пунктами. Тому незабаром після закінчення робіт щодо районування постало питання про усунення недоліків у адміністративно-територіальному поділі Кременчуцького округу.

У березні 1928 р. Кременчуцький окрвиконком вніс на розгляд Центральної адміністративно-територіальної комісії проект нового районування округу, затверджений Центральною комісією 2 липня 1928 р.

Територія Кременчуцького округу була поділена на 14 районів замість 18, утворених у 1925 р.

Ліквідовані райони:

Горбівський,

Крюківський,

Кохнівський,

Манжелійський

(Манжеліївський),

Красно-Кам'янський,

Попельнастівський.

Територію їх розподілено між іншими районами.

Замість ліквідованих створено нові райони: Великокринківський і Куцєво-лівський.

Крім того, колишній посад Крюків (з 1925 р. селище міського типу) – центр ліквідованого Крюківського району, було вирішено приєднати до м. Кременчука, тому що в економічному відношенні Крюків тяжів до останнього і був тісно зв'язаний з ним, а Онуфріївський район, до якого відійшли сільради колишнього Крюківського району, як центр сільськогосподарського району, не зміг би повною мірою керувати діяльністю індустріального Крюкова.

Крюків було виключено з реєстру поселень міського типу, територію його приєднано до м. Кременчука, а замість селищної ради в Крюкові створено районну раду Кременчуцької міської ради.

Полтавщина в 1930–1931 рр.

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів УСРР 2 вересня 1930 р. прийняли постанову „Про ліквідацію округів і перехід на двоступеневу систему управління“.

На території Української СРР створювалася двоступенева система: районні виконавчі комітети і виділені в окремі адміністративно-господарські одиниці міські ради підпорядковувалися безпосередньо центрові. 18 міст, у тому числі Полтава і Кременчук, були виділені в окремі адміністративно-господарчі одиниці.

Всі райони розподілялися на три категорії відповідно до кількості населення, перспектив росту, можливостей інтенсифікації господарства.

Після ліквідації округів і скорочення кількості районів на території колишніх округів залишилися такі райони:

по колишньому Кременчуцькому округу

*Бригадирівський – I кат.,
Глинський – I кат.,
Глобинський – III кат.,
Градизький – III кат.,
Кишеньківський – I кат.,*

*Лихівський – I кат.,
Новогеоргіївський – II кат.,
Олександрійський – II кат.,
Онуфріївський – I кат.,
Семенівський – I кат.;*

по колишньому Лубенському округу

*Березівський – I кат.,
Березоворудський – I кат.,
Варвинський – I кат.,
Великобагачанський – II кат.,
Великобубнівський – I кат.,
Вовчківський – I кат.,
Глинський – I кат.,
Драбівський – I кат.,
Згурівський – I кат.,
Іваницький – I кат.,
Ковалівський – I кат.,
Комишанський
(Комишнянський) – II кат.,
Лохвицький – II кат.,
Лубенський – III кат.,
Малодівицький – I кат.,
Миргородський – II кат.,*

*Нероновицький
(Сорочинський) – I кат.,
Оболонський – I кат.,
Оржицький – I кат.,
Пирятинський – II кат.,
Покровсько-Багачанський – I кат.,
Прилуцький – II кат.,
Роменський – III кат.,
Сенчанський – I кат.,
Срібнянський – I кат.,
Хорольський – I кат.,
Чорнуський
(Чорнухинський) – I кат.,
Яблунівський
(м-ко Яблуневе) – I кат.,
Яготинський – I кат.;*

по колишньому Полтавському округу

*Грунський – I кат.,
Диканський – I кат.,*

*Новосанжарський – I кат.,
Опішнянський – I кат.,*

*Зачепилівський – I кат.,
Зіньківський – III кат.,
Карлівський – II кат.,
Кегичівський – I кат.,
Кобеляцький – II кат.,
Малоперещепинський – I кат.,
Машівський – I кат.,
Нехворощанський – I кат.,*

*Решетилівський – I кат.,
Рублівський – I кат.,
Сахновщанський
(Сахнівщанський) – I кат.,
Червоноградський
(Красноградський) – II кат.,
Чутівський – I кат.,
Шмищанський – I кат.,*

Полтавщина у складі інших областей у період 1932–1937 рр.

У 1932 р. країна перейшла на новий адміністративно-територіальний поділ – обласний і районний.

9 лютого 1932 р. ВУЦВК прийняв постанову „Про утворення областей на території УСРР“. Вся територія Полтавщини (колишня Полтавська губернія) увійшла до складу Харківської і частково Київської та Дніпропетровської областей.

Зокрема, до складу Харківської області увійшли Полтава і Кременчук та райони:

*Бригадирівський
(пізніше Козельшинський),*

Варвинський,

Великобагачанський,

Великобубнівський,

(Талалаївський),

Вовчківський

(Вовчицький),

Гадяцький,

Глобинський,

Градизький,

Диканський,

Зіньківський,

Карлівський,

Кишеньківський,

Кобеляцький,

Красноградський,

Липоводолинський,

Лохвицький,

Лубенський,

Миргородський,

Недригайлівський,

Нехворощанський,

Новогеоргіївський,

Новосанжарський,

Оболонський,

Онуфріївський,

Опішнянський,

Оржицький,

Пирятинський,

Прилуцький,

Решетилівський,

Роменський,

Сахновщанський

(Сахновщинський),

Семенівський,

Хорольський,

Чорнухинський,

Чутівський.

Полтавщина перед війною

З 1937 р. проходить розукрупнення областей на території УРСР. Із шести областей, утворених у 1932 р. (Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Одеська,

Харківська, Чернігівська), виділяються нові, у числі яких згідно з постановою Центрального Виконавчого Комітету СРСР від 22 вересня 1937 р. утворена Полтавська область. Організована вона була в складі 45 районів та двох міст – Полтави і Кременчука, до яких приєднано прилеглі сільради. До складу Полтавської області відійшли міста і райони Харківської та Київської областей.

Від Харківської області до Полтавської відійшли міста: Полтава, Кременчук з підлеглими їм сільрадами райони:

<i>Великобагачанський,</i>	<i>Миргородський,</i>
<i>Великокринківський,</i>	<i>Нехворощанський,</i>
<i>Гадяцький,</i>	<i>Новогеоргіївський,</i>
<i>Глобинський,</i>	<i>Новосанджарський</i>
<i>Градизький,</i>	<i>(Новосанджарський),</i>
<i>Гребінківський,</i>	<i>Оболонський,</i>
<i>Диканський,</i>	<i>Онуфріївський,</i>
<i>Драбівський,</i>	<i>Опішнянський,</i>
<i>Згурівський,</i>	<i>Оржицький,</i>
<i>Зінківський,</i>	<i>Петрівсько-Роменський,</i>
<i>Карлівський,</i>	<i>Пирятинський,</i>
<i>Кишеньківський,</i>	<i>Покровсько-Багачанський,</i>
<i>Кобеляцький,</i>	<i>Решетилівський,</i>
<i>Ковалівський</i>	<i>Семенівський,</i>
<i>Козельщинський,</i>	<i>Сенчанський,</i>
<i>Комішнянський,</i>	<i>Синівський,</i>
<i>Лазірківський,</i>	<i>Хорольський,</i>
<i>Лохвицький,</i>	<i>Чорнухинський,</i>
<i>Липово-Долинський (Липоводолинський),</i>	<i>Чутівський,</i>
<i>Лубенський,</i>	<i>Шушацький,</i>
<i>Машівський,</i>	<i>Яготинський.</i>

Від Київської області до складу Полтавської увійшли райони:

<i>Гельмязівський,</i>	<i>Іркліївський,</i>
<i>Золотоніський,</i>	<i>Чорнобаївський.</i>

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1939 р. були утворені Кіровоградська і Сумська області.

До Кіровоградської області відійшли від Полтавської райони:

<i>Новогеоргіївський,</i>	<i>Онуфріївський.</i>
---------------------------	-----------------------

До Сумської області відійшли райони:

<i>Липоводолинський,</i>	<i>Синівський.</i>
--------------------------	--------------------

Іншим Указом від 23 серпня 1939 р. утворено Котелевський район з центром у с. Котельві Полтавської області. До його складу включено частину сільрад Опішнянського та Чутівського районів.

На 15 жовтня 1939 року Полтавська область складалась із 44 районів:

<i>Великобагачанський,</i>	<i>Лубенський,</i>
<i>Великокринківський,</i>	<i>Машівський,</i>
<i>Гадяцький,</i>	<i>Миргородський,</i>
<i>Гельмязівський,</i>	<i>Нехворощанський,</i>
<i>Глобинський,</i>	<i>Новосанджарський</i>
<i>Градизький,</i>	<i>(Новосанджарський),</i>
<i>Гребінківський,</i>	<i>Оболонський,</i>
<i>Диканський,</i>	<i>Опішнянський,</i>
<i>Драбівський,</i>	<i>Оржицький,</i>
<i>Згурівський,</i>	<i>Петрівсько-Роменський,</i>
<i>Зінківський,</i>	<i>Пирятинський,</i>
<i>Золотоніський,</i>	<i>Покровсько-Багачанський,</i>
<i>Іркліївський,</i>	<i>Полтавський,</i>
<i>Карлівський,</i>	<i>Решетилівський,</i>
<i>Кишеньківський,</i>	<i>Семенівський,</i>
<i>Кобеляцький,</i>	<i>Сенчанський,</i>
<i>Ковалевський,</i>	<i>Хорольський,</i>
<i>Козельщанський (Козельщинський),</i>	<i>Чорнобаївський,</i>
<i>Комишнянський,</i>	<i>Чонухинський,</i>
<i>Котелевський,</i>	<i>Чутівський,</i>
<i>Кременчуцький,</i>	<i>Шишацький,</i>
<i>Лазірківський,</i>	<i>Яготинський.</i>
<i>Лохвицький,</i>	

У такому складі Полтавська область існувала до Великої Вітчизняної війни.

Хмельницька область

Території, що нині належать до Хмельницької області впродовж 1920–1939 років неодноразово змінювали свою адміністративну належність до різних губерній, округ, повітів, прикордонних округів. Чітко виражене етнічно та географічно Поділля виявилось розділеним між різними не тільки губерніями, але й державами. На відміну від решти областей України у міжвоєнний період цих територій торкнулись суттєві особливості радянських перетворень, оскільки це були прикордонні землі. Через Збруч та Дністер жили такі ж українці, але в інших державах, тому їхні можливі впливи вважались надто небезпечними для тодішньої влади.

Не випадково, що в передвоєнний період Хмельницька область зазнала чи не найбільших чисток та арештів.

***1920–1930 рр. Кам'янецький, Проскурівський і Шепетівський округи.
Ліквідація губерній і утворення триступеневої системи управління
(район – округ – центр)***

Перша світова війна та громадянська війна внесли певні корективи у адміністративно-територіальний поділ краю. Так, в умовах Першої світової війни був переміщений центр Подільської губернії подалі від кордону – з Кам'янця-Подільського у Вінницю і залишався до ліквідації губернії (1923 р.). У 1920 р. територія Балтського повіту була віднесена до Одеської губернії. Наприкінці 1920 р., після підписання мирної угоди між радянською стороною та Польщею був прокладений новий державний кордон, який поділив Волинську губернію на дві частини – до Польщі відійшли шість повітів, а також п'ять волостей Острозького повіту, одна волость Новоград-Волинського повіту та частина волості Овруцького повіту. Враховуючи це, у Волинській губернії в 1921 р. провели нове розмежування повітів, що залишилися. Зокрема, Острозький повіт був скасований, Ізяславський повіт став включати 23 волості, Старокостянтинівський – 15 волостей. Був утворений Полонський повіт, в який увійшли 14 волостей.

Утворення в 1922 р. СРСР викликало проведення адміністративно-територіальної реформи. В основу нового районування території України, яке розпочалось в 1923 р., були покладені рішення ВУЦВК про здешевлення радянського апарату і наближення його до населення. При введенні нового адміністративно-територіального поділу враховувалось також економічне значення майбутніх адміністративних центрів, господарські і культурні зв'язки населених пунктів.

За постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р. були скасовані повіти і волості та затверджений поділ республіки на округи та райони. Місце первинних громад зайняли сільради. У Подільській губернії були створені Вінницький, Гайсинський, Кам'янецький, Могилівський, Проскурівський і Тульчинський округи. За цією ж постановою у Волинській губернії створені Житомирський, Коростенський і Шепетівський округи. Отже, на території сучасної Хмельницької області були встановлені Кам'янецький, Проскурівський та Шепетівський округи.

До Кам'янецького округу увійшла частіша території Кам'янецького, Ушицького і Лeticівського повітів, у складі районів:

1. *Віньковецького*, утвореного з частин Женишковецької, Зіньківської і Осламівської волостей;
2. *Довжоцького* – з частин Баговицької, Довжоцької, Орининської і Рихтецької волостей;
3. *Дунаєвецького* – з частин Балинської, Дунаєвецької, Мукарівської, Рахнівської і Смотрицької волостей;
4. *Жванецького* – з частин Баговицької, Гавриловецької, Довжоцької і Рихтецької волостей;
5. *Зіньківського* – з частин Зіньківської, Михалпільської і Ярмолинецької волостей;

6. *Калюського* – з частин Калюської і Струзької волостей;
7. *Китайгородського* – з частин Баговицької і Китайгородської волостей;
8. *Купинського* – з частин Бережанської і Вільхоївецької волостей;
9. *Лянцкорунського* – з частин Бережанської, Лянцкорунської і Орининської волостей;

10. *Маківського* – з частин Баговицької, Балинської, Лисецької, Маківської і Рахнівської волостей;

11. *Миньковецького* – з частин Дунаєвецької, Косиковецької, Лисецької, Миньковецької і Рахнівської волостей;

12. *Новоушицького* – з частин Заміхівської, Капустянської, Миньковецької, Мукарівської, Солобковецької і Струзької волостей;

13. *Орининського* – з частин Лянцкорунської, Маківської, Орининської, Рихтецької і Циківської волостей;

14. *Смотрицького* – з частин Смотрицької і Циківської волостей;

15. *Солобковецького* – з частин Дунаєвецької, Куявської, Мукарівської і Солобковецької волостей;

16. *Староушицького* – з частин Грушківської, Калюської, Косиковецької і Лисецької волостей;

17. *Чемеровецького* – з частин Бережанської і Вільховецької волостей.

До Проскурівського округу увійшла територія Проскурівського та частин Жмеринського, Кам'янецького, Летичівського, Літинського і Старокостянтинівського повітів, у складі районів:

1. *Бахматовецького*, утвореного з частин Бахматовецької і Пашковецької волостей;

2. *Вовковинецького* – з частин Вівсяниківської і Війтовецької волостей;

3. *Війтовецького* – з частин Купільської, Сарнівської і Трительницької волостей;

4. *Волочиського* – з Волочиської, Маначинської і частин Авратинської й Купільської волостей;

5. *Городоцького* – з частин Городоцької, Кузьминської, Куявської, Фельштинської і Ярмолинецької волостей;

6. *Деражнянського* – з частин Деражнянської і Женишковецької волостей;

7. *Кузьминського* – з частин Кузьминської і Сарнівської волостей;

8. *Летичівського* – з частин Війтовецької і Суловецької волостей;

9. *Меджибізького* – з частин Бахматовецької, Меджибізької і Пилявської волостей;

10. *Михалпільського* – з частин Михалпільської і Шарівської волостей;

11. *Проскурівського* – з частин Бахматовецької, Малиницької і Пашковецької волостей;

12. *Старосинявського* – з частин Меджибізької, Пилявської, Старосинявської і Суловецької волостей;

13. *Фельштинського* – з частин Малиницької, Трительницької, Фельштинської і Чорноострівської волостей;

14. *Чорноострівського* – з частин Малиницької, Пашковецької, Трительницької і Чорноострівської волостей;

15. *Юринецького* – з частин Сарнівської і Юринецької волостей;

16. *Ярмолинецького* – з частин Зіньківської, Шарівської і Ярмолинецької волостей.

До Шепетівського округу увійшла територія Ізяславського, Старокостянтинівського та частин Новоград-Волинського і Полонського повітів, у складі районів:

1. *Антонінського*, утвореного з Антонінської, Новосільської і Тернавської волостей;

2. *Базалійського* – з Базалійської, Корчівської і частини Купільської волостей;

3. *Берездівського* – з Берездівської і Хоровецької волостей;

4. *Ганнопільського* – з Ганнопільської, Довжоцької і Жуківської волостей;

5. *Грицівського* – з Бутовецької, Грицівської і Сульжинської волостей;

6. *Ізяславського* – з Білогородської, Ізяславської і Михнівської волостей;

7. *Красилівського* – з Красилівської, Кульчинівської і Чернелівської волостей;

8. *Ляховецького* – з Ляховецької, Семенівської, Уніївської і Ямпільської волостей;

9. *Плужнянського* – з Кунівської, Перерослівської і Плужнянської волостей;

10. *Полонського* – з Воробіївської, Дерев'янської, Лабунської і Полонської волостей;

11. *Славутського* – з Кривинської і Славутської волостей;

12. *Старокостянтинівського* – з Остропільської, Решківської, Сквородківської і Старокостянтинівської волостей;

13. *Теофіпольського* – з Святецької, Теофіпольської і частини Авратинської волостей;

14. *Шепетівського* – з Судилківської, Хролинської і Шепетівської волостей.

За постановою ВУЦВК і Раднаркому УРСР від 21 липня 1924 р. Берездівський район Шепетівського округу був розформований. Його територія віднесена до Ганнопільського, Полонського, Славутського і Судилківського районів. Відповідно до постанови ВУЦВК від 3 червня 1925 р. був ліквідований Калюський район Кам'янецького округу. Територія району була включена до складу Новоушицького району.

З утворенням округів і районів стала очевидною доцільність ліквідації губерній і переходу на триступеневу систему управління (центр – округ – район). Питання про розформування губерній обговорювалось на IX Всеукраїнському з'їзді рад, що відбувся 5–10 травня 1925 р. За постановами цього з'їзду і ВУЦВК від 3 червня 1925 р. губернії були ліквідовані. Була також прийнята постанова про скорочення кількості округів в Українській РСР до 41. На Поділлі був лікві-

дований Гайсинський округ, територія якого була віднесена до Вінницького, Тульчинського, Первомайського і Уманського округів.

Згідно з постановою Президії ВУЦВК від 31 жовтня 1927 р. містечко Вінківці перейменовано на Затонське, у зв'язку з чим район став називатися Затонським. Постановою ВУЦВК від 4 грудня 1928 р. Довжоцький район перейменовано на Кам'янець-Подільський. Цією ж постановою Жванецький, Лянцкорунський і Маківський райони були ліквідовані. Територія Жванецького району була приєднана до Кам'янець-Подільського району, Лянцкорунського – до Орининського і Чемеровецького, Маківського – до Дунаєвецького, Кам'янець-Подільського, Китайгородського і Смотрицького районів. У другій половині 1928 р. ліквідований Бахматовецький, а в 1929 р. – Кузьминський райони Проскурівського округу.

***1930–1935 рр. Двоступенева система управління (район – центр).
Утворення областей та перехід на триступеневу систему
управління (район – область – центр)***

Суцільна колективізація сільського господарства вимагала нової перебудови системи управління, розширення прав місцевих органів державної влади, перетворення районів в основну ланку адміністративно-територіального поділу. Відбулося укрупнення, а потім ліквідація округів, що робилося, як було наголошено, для наближення органів державного управління до трудящих мас і скорочення витрат на радянський апарат.

Отже, постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 13 червня 1930 р. на території Української РСР було розформовано 13 округів, у тому числі Кам'янецький, Могилівський, Тульчинський і Шепетівський. Територія Кам'янецького округу увійшла до складу Проскурівського, райони Могилівського округу віднесено до Вінницького, Тульчинського – до Вінницького і Уманського, а Шепетівського – до Бердичівського округів. За постановою ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 р. і ВУЦВК і РНК УРСР від 2 вересня 1930 р. на території Української РСР округи були ліквідовані, у результаті чого був здійснений перехід до двоступеневої системи управління (центр – район).

На території сучасної Хмельницької області було утворено 40 районів. Колишні окружні центри Кам'янець-Подільський, Проскурів і Шепетівка підпорядковувались відповідним райвиконкомам. Райцентр Судилківського району був переведений в м. Шепетівку і відповідно перейменований.

Відповідно до постанови ВУЦВК від 3 лютого 1931 р. проведено укрупнення районів. На території колишніх Кам'янецького, Проскурівського і Шепетівського округів було розформовано 13 районів із приєднанням:

- 1. Базалійського до Теофіпольського;*
- 2. Вовковинецького до Деражнянського;*
- 3. Війтовецького до Волочиського;*

4. Ганнопільського до Славутського;
5. Зіньківського до Затонського;
6. Китайгородського до Староушицького;
7. Красилівського до Антонівського;
8. Купинського до Смотрицького;
9. Миньковецького до Новоушицького;
10. Плужнянського до Ізяславського;
11. Старосинявського до Летичівського;
12. Фельштинського до Городоцького;
13. Чорноострівського до Проскурівського.

Для забезпечення успішного виконання завдань соціалістичного будівництва і посилення конкретного керівництва всіма галузями народного господарства постановою IV позачергової сесії ВУЦВК від 9 лютого 1932 р. на території Української РСР було утворено п'ять областей: Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Харківська та Одеська. Таким чином відбувся перехід на триступеневу систему управління (центр – область – район).

До Вінницької області була віднесена і територія сучасної Хмельницької області в складі районів:

<i>Антонінського,</i>	<i>Полянського,</i>
<i>Волочиського,</i>	<i>Проскурівського,</i>
<i>Городоцького,</i>	<i>Славутського,</i>
<i>Грицівського,</i>	<i>Смотрицького,</i>
<i>Деражнянського,</i>	<i>Солобковецького,</i>
<i>Дунаєвецького,</i>	<i>Старокостянтинівського,</i>
<i>Затонського,</i>	<i>Староушицького,</i>
<i>Ізяславського,</i>	<i>Теофіпольського,</i>
<i>Кам'янець-Подільського,</i>	<i>Чемеровецького,</i>
<i>Летичівського</i>	<i>Шепетівського,</i>
<i>Ляховецького,</i>	<i>Юринецького</i>
<i>Меджибізького,</i>	<i>(згодом перейменованій</i>
<i>Михалпільського,</i>	<i>у Сатанівській),</i>
<i>Новоушицького,</i>	<i>Ярмолинецького.</i>
<i>Орининського,</i>	

На підставі постанови ВУЦВК від 25 грудня 1934 р. районні установи Кам'янець-Подільського і Проскурівського районів були ліквідовані. Територія цих районів була підпорядкована відповідним міським установам.

Постановою ЦВК УРСР від 26 лютого 1935 р. було створено Остропільський район і відновлені райони: Базалійський, Берездівський, Вовковинецький, Красилівський, Миньковецький, Плужнянський, Старосинявський, Чорноострівський.

1935–1937 рр. Прикордонні округи

Радянський Союз готувався до майбутньої війни, яка неодмінно мала початись на його західних кордонах. Відтак їх потрібно було терміново укріплювати (досі Хмельниччину перерізують дві лінії могутніх ДОТів, які так і не виконали у 1941 році своєї оборонної місії).

Для посилення оперативності керівництва господарським і соціально-культурним будівництвом у прикордонних районах постановою ЦВК УРСР від 4 травня 1935 р. на території західної частини Вінницької області були утворені Кам'янець-Подільський, Проскурівський і Шепетівський округи.

Кам'янецький округ у складі районів:

Дунавецького,

Кам'янець-Подільського

(міського),

Миньковецького,

Новоушицького,

Орининського,

Сотрицького,

Солобковецького,

Староушицького,

Чемеровецького.

Проскурівський округ у складі районів:

Базалійського,

Волочиського,

Городоцького,

Красилівського,

Михалпільського,

Проскурівського (міського),

Сатанівського,

Чорнострівського,

Ярмолинецького.

Шепетівський округ у складі районів:

Антонінського,

Берездівського,

Грицівського,

Ізяславського,

Ляховецького,

Полонського,

Плужнянського,

Славутського,

Теофіпольського,

Шепетівського;

і Могилівський округ у складі шести районів.

Таким чином, на території Вінницької області, що прилягала до кордону, на два роки було встановлено особливий напіввійськовий адміністративний поділ, який включав проміжну ланку – прикордонний округ. Деякі райони території сучасної Хмельниччини, які були далі від кордону – Віньковецький, Вовковинецький, Деражнянський, Летичівський, Меджибізький, Остропільський, Старокостянтинівський і Старосинявський райони до складу прикордонних округів не увійшли.

Утворення Кам'янець-Подільської області в 1937 році

Згідно з постановою ЦВК СРСР від 22 вересня 1937 р. була утворена Кам'янець-Подільська область, а прикордонні округи ліквідовані. До складу області увійшло 36 районів.

У листопаді 1938 р. селище Затонське і Затонський район були перейменовані в селище Віньківці і Віньковецький район.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 28 червня 1939 р. з території, що обслуговувалася Кам'янець-Подільською міською радою, виділився Довжоцький сільський район, з території, що підпорядковувалась Проскурівській міській раді, виділився Проскурівський сільський район. Кам'янець-Подільський і Проскурів залишилися містами обласного підпорядкування. У жовтні 1939 р. був відновлений Фельштинський район.

У травні 1941 р. обласний центр Кам'янець-Подільської області був перенесений з м. Кам'янця-Подільського до м. Проскурів.

Чернівецька область

У листопаді 1918 р. територіальний устрій став трирівневим (повіт – волость – комуна). Після ліквідації політичних і судових округів Буковини і волостей Хотинського повіту на території області налічувалося де'ять повітів, до складу яких входили 12 волостей. Згідно із „Законом про адміністративну уніфікацію установ Румунії“ від 13 червня 1925 р. кількість повітів скоротилося до п'яти, а кількість волостей збільшилася до 19. До складу Сторожинецького повіту увійшов Вижницький повіт, Кицманський і Заставнівський повіти увійшли до складу Чернівецького повіту. У Чернівецькому повіті було створено Кицманську, Заставнівську, Садгорьку та Чернівецьку волості, у Сторожинецькому – Вижницьку, Вашківську і Сторожинецьку волості. На території Хотинського повіту з новими межами було створено Кельменецьку, Сокирянську, Новоселицьку, Бричанську, Ліпканську, Хотинську і Клішківську волості. Серетський повіт було приєднано до Радауцького повіту.

Таблиця 3

Адміністративно-територіальні одиниці Румунії на території Чернівецької області (1930 р.)

Адміністративно-територіальні одиниці	Кількість АТО в повітах	Кратність АТО по повітах	Площа, тис. км ²	Кількість населення, тис. чол.
Чернівецький повіт:			1,754	306,194
волості	4	1	0,438	102,06
комуни	53	13	0,033	5,77
Сторожинецький повіт:			2,422	169,894
волості	3	1	0,807	56,63
комуни	42	14	0,057	4,02

Адміністративно-територіальні одиниці	Кількість АТО в повітах	Кратність АТО по повітах	Площа, тис. км ²	Кількість населення, тис. чол.
Хотинський повіт:			3,501	392,430
волості	6	1	0,583	65,4
комуни	79	13	0,044	4,96
Радауцький повіт:			2,463	160,778
волості	3	1	0,821	53,59
комуни	39	13	0,063	4,19
Дорохойський повіт:			2,659	211,354
волості	3	1	0,856	70,451
комуни	43	14	0,061	4,91

У червні 1938 р. у Румунії відбулася адміністративна реформа, внаслідок якої всю Румунію було поділено на 10 областей (тинутів). До Сучавської області з центром у Чернівцях увійшло п'ять повітів Буковини та повіти Хотин і Дорохой. Ця реформа повністю перекреслила Буковину як адміністративно-політичну одиницю, змінивши не тільки назву, але і її межі. Проте ці зміни довго не проіснували, оскільки в 1940 р. румуни звільнили територію області.

28 червня 1940 р. території Північної Буковини і Північної Бессарабії за угодою між СРСР і Румунією були включені до складу УРСР. На приєднаній території були організовані Чернівецький і Хотинський повіти. Дещо пізніше в м. Чернівцях було створено три міські райвиконкоми. У липні 1940 р. на підставі Ухвал Чернівецького і Хотинського повітових виконавчих комітетів замість Путильської, Вижницької, Сторожинецької, Вашківської, Чернівецької, Садгорької, Кицманської, Заставнівської, Хотинської, Клішковської, Новоселицької, Кельменецької, Сокирянської, Бричанської і Ліпканської волосних префектур Румунії було організовано волосні виконавчі комітети. На території західної частини Сторожинецької і Серетської волостей було організовано Краснодівровський волосний виконавчий комітет з центром у Глибоці.

На утворення Чернівецької області неабиякий вплив мала й передвоєнна ситуація. При створенні області разом з Північною Буковиною і Північною Бессарабією до її складу увійшла північно-західна частина Герцаєвської волості Дорохойського повіту Румунії. Таке рішення було ухвалене керівництвом СРСР на чолі з Й. В. Сталіним, оскільки з військово-політичної точки зору ця територія дуже близько перебувала біля м. Чернівців. Якби новий державний кордон СРСР пройшов по межі Буковини і Дорохойського повіту Румунії, то відстань між кордоном СРСР і м. Чернівцями становила би менше десяти кілометрів. Після приєднання до Чернівецького повіту частини відвічної румунської території відстань від державного кордону СРСР до м. Чернівців збільшилося до 25–30 км. На ру-

мунській території було утворено Герцаївський волосний виконавчий комітет з центром у м. Герца. 7 серпня 1940 року рішенням VII сесії Верховної Ради СРСР шляхом об'єднання Чернівецького і Хотинського повітів було створено Чернівецьку область УРСР. З серпня по листопад 1940 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР про введення районного поділу на території Чернівецької області волосні виконавчі комітети були перетворені в районні виконавчі комітети. Адміністративно-територіальний поділ Чернівецької області включав також й три міськради обласного підпорядкування: м. Чернівці, м. Сторожинець і м. Хотин. По адміністративних межах між українськими Сокирянським і Кельменецьким районами та молдавськими Бричанським і Ліпканським районами пройшов кордон між УРСР і МРСР. Таким чином, територію Північної Бессарабії було поділено за етнічним принципом на дві частини з максимальним урахуванням розселення українців і молдаван.

Таблиця 4

Райони Чернівецької області (1940 р.)

Найменування районів	Кількість сілрад	Кількість населення	Кількість виборців
Вижницький	21	44928	27864
Вашківський	16	47991	28353
Глибоцький	25	48315	28865
Герцаївський	26	27259	15020
Заставнівський	30	55558	34419
Кельменецький	27	64085	37821
Кицманський	26	50486	31891
Кузьминський	19	48495	29003
Новоселицький	32	65270	41889
Путильський	13	18290	8765
Садгорський	19	58166	33345
Сокирянський	27	68312	11715
Сторожинецький	19	61148	36621
Хотинський (з Клишковським)	35	91036	49002
м. Чернівці	-	126000	75033
Всього:	335	875363	519261

Після окупації Чернівецької області фашистською Німеччиною в 1941–1944 рр. було встановлено румунський адміністративно-територіальний устрій.

ВЕЛИКІ РЕФОРМИ 1957–1965 РОКІВ

У перші повоєнні роки адміністративно-територіальний устрій України не зазнав серйозних змін. Потрібно було відбудувати зруйноване народне господарство і тут було не до реформ. Для цього періоду лише характерним було достатньо широке застосування практики перейменувань населених пунктів та районів, уточнення їх меж. Саме в цей період знесли багато назв поселень, які мали єврейське, польське чи німецьке походження у своєму найменуванні.

Прихід до керівництва Радянським Союзом М. С. Хрущова, розвінчування культури особи Сталіна і спроба тодішнього радянського керівництва „догнати та перегнати Америку“ змушували шукати нові, більш ефективні способи управління економікою держави, а відтак і способи організації та територіального розміщення органів влади.

Дрібні райони, особливо у сільських територіях, потребували значної кількості державних службовців для існування всіх, передбачених для району державних установ, але їх економічний потенціал був дуже незначний і утримання у цих районах державних органів та бюджетних установ було дуже накладним для держави. З іншого боку, дрібні райони створювали додаткові труднощі навіть у плановій економіці щодо концентрації виробництв та розвитку кооперації.

1962 рік. Укрупнення районів

Найбільше територіальних змін, особливо на районному рівні, відбулось після того, як у листопаді 1962 року було ухвалене рішення Пленуму ЦК КПРС „Про розвиток економіки СРСР і перебудову партійного керівництва народним господарством“.

Грудневий Пленум ЦК КПУ розвинув це рішення Пленуму КПРС і фактично дав доручення Президії Верховної Ради УРСР на проведення укрупнення районів, що і було зроблено її Указом від 30 грудня 1962 року „Про укрупнення сільських районів Української РСР“.

У цей період суттєво змінювались підходи до організації влади в територіях. Чи не вперше в історії державного управління влада стала поділятися за новим принципом розподілу не на законодавчу, виконавчу та судову, а на „промислову“ та „сільську“.

Ось лише деякі назви окремих Указів Президії Верховної Ради Української РСР:

„Про утворення обласних (промислових) і обласних (сільських) рад депутатів трудящих Української РСР“;

„Про утворення промислових районів і віднесення деяких міст республіки до категорії міст обласного підпорядкування“;

„Про віднесення в підпорядкування обласних промислових рад депутатів трудящих міських поселень Української РСР“.

1965–1966 роки. Подрібнення районів

Після відставки М. Хрущова в листопаді 1964 року в Радянському Союзі розпочалась ревізія всіх попередніх рішень, ухвалених за його керівництва і це не могло не торкнутись адміністративно-територіального устрою.

Скасовується поділ рад на промислові та сільські, переглядається районний поділ у областях, відновлюється значна частина раніше ліквідованих районів. Перше відновлення раніше ліквідованих районів відбулось за Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 4 січня 1965 року, а потім від 8 грудня 1966 року. Останнім Указом було утворено 81 новий район!

Але навіть попри відновлення значної кількості районів, їх загальна кількість все-таки залишилась меншою від тієї кількості, що існувала на початку „хрущовських“ реформ.

Полтавська область

Після закінчення Другої світової війни територія Полтавської області залишалася у складі довоєнних 44 районів. Упродовж 1945–1951 рр. значних змін в адміністративно-територіальному поділі Полтавської області не відбувалося, лише тривало уточнення меж всередині районів та переведення сільрад і окремих населених пунктів зі складу одного району до іншого.

Так, Президія Верховної Ради УРСР Указом від 3 липня 1947 р. перенесла районний центр Ковалівського району з с. Ковалівки в с. Шрамківку, і відповідно до назви районного центру було перейменовано цей район у Шрамківський. Змінено було назву і Шишацького району. У зв'язку із 100-річчям від дня смерті славетного письменника М. В. Гоголя Верховна Рада УРСР 1 березня 1952 р. винесла постанову про перейменування Шишацького району Полтавської області в Гоголівський район (центр с. Шишаки).

Значні зміни адміністративно-територіального поділу почали відбуватися у середині 50-х років.

6 січня 1954 р. до складу Київської області було віднесено два райони Полтавської області: Згурівський та Яготинський. А у зв'язку з утворенням 7 січня 1954 р. Черкаської області від Полтавської області відійшло ще шість районів: Гельмязівський, Драбівський, Золотоніський, Іркліївський, Чорнобаївський, Шрамківський.

4 січня 1957 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР були ліквідовані два райони: Петрівсько-Роменський та Покровсько-Багачанський (територія вказаних районів була розподілена між Гадяцьким, Лохвицьким, Лубенським і Хорольським районами).

Указами Президії Верховної Ради УРСР від 10 серпня 1954 р. „Про укрупнення сільських рад депутатів трудящих по Полтавській області“, а також Указами

Президії Верховної Ради УРСР від 12 жовтня 1956 р., 19 грудня 1956 р., 30 серпня 1958 р. та іншими в наступні роки було проведено об'єднання низки сільських рад, у зв'язку з чим кількість їх на території Полтавської області значно скоротилася. І станом на 1960 р. у складі Полтавської області перебувало 34 адміністративно-територіальних райони що видно з *табл. 5*:

Таблиця 5

Назва районів	кількість сільрад	
	1954 р.	1960 р.
Великобагачанський	34	14
Великокринківський	21	9
Гадяцький	23	22
Глобинський	20	7
Гоголівський	17	12
Градизький	31	13
Гребінківський	17	9
Диканський	16	11
Зіньківський	14	14
Карлівський	16	11
Кишеньківський	20	8
Кобеляцький	20	10
Козельщинський	24	10
Комишнянський	14	8
Котелевський	16	7
Кременчуцький	28	11
Лазірківський	15	10
Лохвицький	23	16
Лубенський	39	15
Машівський	13	8
Миргородський	28	16
Нехворощанський	15	10
Новосанжарський	24	16
Оболонський	22	9
Опішнянський	14	8
Оржицький	24	14
Пирятинський	25	13
Полтавський	28	15
Решетилівський	28	11
Семенівський	19	10
Сенчанський	15	7
Хорольський	30	18
Чорнухинський	22	9
Чутівський	14	6

У другій половині 50-х років тривало розширення меж сільрад. Від 1950 р. виконавчий комітет Полтавської обласної ради депутатів трудящих періодично вносив постанови про об'єднання 2–3 сільрад в одну, уточнення всередині районних меж, перейменування сільрад і укрупнення населених пунктів.

У цей період на мапі області з'являються і нові населені пункти. Так рішенням виконкому Полтавської обласної ради депутатів трудящих від 25 грудня 1961 р. населений пункт будівництва гірничо-збагачувального комбінату Кременчуцького району було віднесено до категорій селищ міського типу з присвоєнням йому найменування Комсомольське. А згодом, відповідно до рішення облвиконкому від 15 січня 1962 р. смт Комсомольське Кременчуцького району було передане у підпорядкування Кременчуцькій міській раді депутатів трудящих.

Станом на 1962 р. на території Полтавської області значилось два міста обласного підпорядкування: Полтава і Кременчук; 10 міст районного підпорядкування: Гадяч, Гребінка, Зіньків, Карлівка, Кобеляки, Лохвиця, Лубни, Миргород, Пирятин, Хорол; 19 селищ міського типу: Артемівка (смт з 1938 р.) – Чутівський район, Білики (смт з 1957 р.) – Кобеляцький район, Велика Багачка (смт з 1959 р.) – Великобагачанський район, Велика Кохнівка (смт з 1957 р.) – Кременчуцький район, Власівка (смт з 1960 р.) – Градизький район, Глобине (смт з 1957 р.) – Глобинський район, Юголеве (смт з 1957 р.) – Великобагачанський район, Градизьк (смт з 1957 р.) – Градизький район, Диканька (смт з 1957 р.) – Диканський район, Козельщина (смт з 1938 р.) – Козельщинський район, Комишня (смт з 1957 р.) – Комишнянський район, Комсомольське (смт з 1961 р.) – Кременчуцький район, Нові Санжари (смт з 1925 р.) – Новосанжарський район, Опішня (смт з 1925 р.) – Опішнянський район, Решетилівка (смт з 1938 р.) – Решетилівський район, Ромодан (смт з 1938 р.) – Миргородський район, Семенівка (смт з 1938 р.) – Семенівський район, Червонозаводське (смт з 1938 р.) – Лохвицький район (раніше, до 1961 р. – Сталінка), Чутове (смт з 1957 р.) – Чутівський район.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. „Про утворення обласних (промислових) і обласних (сільських) рад депутатів трудящих Української РСР“ було утворено відповідні обласні (промислові) і обласні (сільські) ради депутатів трудящих у 19 областях, у тому числі і в Полтавській. Указом Президії Верховної Ради УРСР „Про утворення промислових районів і віднесення деяких міст республіки до категорії міст обласного підпорядкування“ 30 грудня 1962 р. у Полтавській області до категорії міст обласного підпорядкування віднесено міста – центри промислових районів: Гребінку, Карлівку, Лубни і Миргород. Іншим Указом від цієї ж дати „Про віднесення в підпорядкування обласних (промислових) рад депутатів трудящих міських поселень Української РСР“ по Полтавській області віднесено у відання обласних (промислових) рад депутатів трудящих такі міста з підпорядкованими їм радам населеними пунктами: Полтаву, Гребінку, Карлівку, Кременчук (із селищами міського типу Білики, Власівка, Комсомольське), Лубни, Миргород.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. „Про укрупнення сільських районів Української РСР“ було укрупнено сільські райони УРСР до розмірів територій виробничих колгоспно-радгоспних управлінь і замість існуючих створено такі райони по області: Гадяцький, Глобинський, Диканський, Зіньківський, Карлівський, Кобеляцький, Кременчуцький, Лохвицький, Лубенський, Миргородський, Пирятинський, Полтавський, Решетилівський, Хорольський.

У зв'язку з переселенням населених пунктів з території затоплення Кременчуцьким морем зникає низка старих сіл колишніх Градизького і Кишеньківського, а також Кременчуцького і Глобинського районів, водночас з'являються нові села в Кобеляцькому та деяких інших районах.

Рішенням виконкому Полтавської обласної (сільської) ради депутатів трудящих від 6 грудня 1963 р. у зв'язку з переселенням жителів виключено з облікових даних села Кобеляцького району: Кишеньки Лівобережні Вільховатської сільради та Переволочну Кишеньківської сільради. Зникає і стара Кишенька, замість неї з'являється нове село, якому присвоєно найменування Світлогірське (до нього переселилися мешканці Кишеньок і Переволочної).

Укрупнення районів створювало певні труднощі. Ряд сіл виявилися занадто віддаленими від нових адміністративних центрів. Тому, ураховуючи клопотання мешканців сіл Вереміївки, Жовниного, Кліщинців, Тимченок, підтримане районними та обласними організаціями, і беручи до уваги економічні зв'язки їх колгоспів з містом Золотоношею, Президія Верховної Ради УРСР Указом від 27 січня 1964 р. передала Вереміївську, Жовнинську, Кліщинську і Тимченківську сільради Глобинського району Полтавської області до складу Золотоніського району Черкаської області.

Упродовж 1962–1964 рр. значні процеси відбувалися у площині об'єднання великої кількості сільрад та окремих дрібних сіл, які вже фактично злилися з іншими населеними пунктами. З метою ліквідації однакових назв сіл у межах районів було проведено перейменування багатьох сіл.

Зміни адміністративно-територіального поділу Полтавської області в основному мали на меті пов'язати адміністративно-територіальний поділ з економічним розвитком країни, спеціалізацією господарства, транспортними й економічними зв'язками. Але надмірне укрупнення районів не давало очікуваних наслідків. Тож Президія Верховної Ради Української РСР Указом від 4 січня 1965 р. постановила внести зміни в адміністративне районування і затвердила нові райони республіки. По Полтавській області було затверджено 19 районів, з яких п'ять новоутворених, а фактично реставрованих з деякими змінами старих, які існували до грудня 1962 р. Цим же Указом утворено: Котелевський, Новосанжарський, Оржицький, Семенівський та Чутівський райони.

Згодом, 8 грудня 1966 р. на території Полтавської області було утворено ще шість районів: Великобагачанський, Гребінківський, Козельщинський, Машівський, Чорнухинський та Шишацький.

Упродовж 1965–1966 рр. відбулися зміни і щодо передавання сільрад з одних районів до інших, укрупнення сільрад, утворення нових та перейменування населених пунктів.

Останнє призвело до ліквідації сотень топонімів, які склалися історично й існували протягом багатьох віків. На адміністративно-територіальній мапі Полтавщини замість старих оригінальних назв (приміром, Кагамлик, Миловидівка, Броварки (Глобинський район), Колодязі, Нелюбівка (Диканський район), Зайці (Зіньківський район), Гуляй Поле (Карлівський район), Демидівка, Пинчуки, Червівка, (Кременчуцький район), Скоробогатьки, Ромоданівка (Лохвицький район), Гадюччине, Лазні, Козирухівка, Тригубиця (Миргородський район), Рибчанське Полузир'я, Зачепилівка (Полтавський район), Коржівка (Решетилівський район), Ялосовецьке, Мирони (Хорольський район) з'явилися нові й шаблонні назви в дусі того часу.

У 60–70-ті роки ХХ ст. територія Полтавської області залишалася незмінною і становила 28,8 тис. кв. км. Число районів області теж не зазнало змін – 25. Кілька міст, що відігравали важливу роль у житті краю, межі яких розширилися, а кількість населення зросла, було віднесено до категорії міст обласного підпорядкування, а саме: м. Лубни згідно з Указом Президії Верховної УРСР від 20 березня 1972 р.; м. Миргород згідно з Указом від 6 грудня 1976 р.; селище міського типу Комсомольськ згідно з Указом від 24 квітня 1972 р. було віднесено до категорії міст районного підпорядкування, а згідно з Указом від 6 квітня 1977 р. – до категорії міст обласного підпорядкування. Таким чином, станом на 1 січня 1978 р. на території області було п'ять міст обласного підпорядкування: Полтава, Кременчук, Лубни, Миргород, Комсомольск.

Змінилася і кількість районів у містах. Указом від 3 березня 1975 р. утворено Атозаводський і Крюківський райони у місті Кременчуці.

До категорії міст віднесені селища міського типу: Указом від 16 грудня 1976 р. – селище Глобине, а Указом від 28 березня 1977 р. – с. Червонозаводське Лохвицького району.

Низка сіл, в основному районні центри, за рішеннями Полтавського облвиконкому були віднесені до категорії селищ міського типу:

1. Село Оржиця – центр Оржицького району (рішення Полтавського облвиконкому від 12 листопада 1968 р.);
2. Село Нова Галещина Козельщинського району (рішення Полтавського облвиконкому від 12 листопада 1968 р.);
3. Село Шишаки – центр Шишацького району (рішення Полтавського облвиконкому від 1 грудня 1970 р.);
4. Село Чорнухи – центр Чорнухинського району (рішення Полтавського облвиконкому від 25 лютого 1971 р.);
5. Село Котельва – центр Котелевського району (рішення Полтавського облвиконкому від 12 жовтня 1971 р.);

6. Село Машівка – центр Машівського району (рішення Полтавського облвиконкому від 12 липня 1971 р.).

Змінилася також кількість сільрад, а окремі з них, у зв'язку з перенесенням центрів, перейменовані.

На 1 січня 2005 р. Полтавська область складалася з 25 районів, 15 міст, у тому числі п'ять обласного підпорядкування і 10 міст районного підпорядкування.

В області значилось 21 селищна та 467 сільських рад, 1840 сільських населених пунктів.

Хмельницька область

Після Великої Вітчизняної війни в 1945–1946 рр. в області, як і по всій Україні, пройшла хвиля перейменувань. З метою уточнення і впорядкування назв населених пунктів Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 квітня 1946 р. Ляховецький район був перейменований у Білогірський, Михалпільський – у Михайлівський, Фельштинський – у Гвардійський.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 1 серпня 1946 р. села Гречани і Заріччя були виключені зі складу Проскурівського району і включені в смугу м. Проскурова. 13 липня 1946 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла Указ про перенесення районного центру Проскурівського району в с. Ружичну і про перейменування району в Ружичнянський.

В ознаменування 300-річчя воз'єднання України з Росією на честь видатного державного діяча і полководця Богдана Хмельницького Указом Президії Верховної Ради УРСР від 16 січня 1954 р. м. Проскурів перейменовано в м. Хмельницький, а Кам'янець-Подільську область – у Хмельницьку.

1957–1965 рр. Укрупнення районів (10 районів)

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 7 червня 1957 р. було ліквідовано Гвардійський і Солобковецький райони з приєднанням території Гвардійського району до Городоцького, Ружичнянського і Чорноострівського, території Солобковецького району – до Дунаєвцького і Ярмолинецького районів.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 27 січня 1959 р. були ліквідовані: Вовковинецький, Миньковецький і Михайлівський райони з приєднанням території Вовковинецького району до Деражнянського і Летичівського, Миньковецького району – до Дунаєвцького і Новоушицького і Михайлівського району – до Ружичнянського.

Для увічнення пам'яті визначного діяча Комуністичної партії Радянського Союзу, Радянської держави та міжнародного комуністичного руху Д. Мануїльського Указом Президії Верховної Ради УРСР від 23 лютого 1959 р. Теофіпольський район перейменовано на Мануїльський.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1959 р. були ліквідовані: Базалійський район з віднесенням його території до Антонінсько-

го, Волочиського, Красилівського, Мануїльського і Чорнострівського районів, Берездівський – до Славутського і Шепетівського районів, Меджибізький – до Летишівського, Ружичнянського і Старосинявського районів, Орининський – до Кам'янець-Подільського, Смотрицького і Чемеровецького районів, Остропільський – до Старокостянтинівського і Старосинявського районів, Плужнянській – до Білогірського і Ізяславського районів, Сатанівський – до Волочиського і Городоцького районів, Староушицький – до Кам'янець-Подільського і Новоушицького районів.

Відповідно до постанови грудневого Пленуму ЦК КПУ (1962 р.) про завдання Комуністичної партії України з виконання рішень листопадового Пленуму ЦК КППС „Про розвиток економіки СРСР і перебудову партійного керівництва народним господарством“ Президія Верховної Ради Української РСР 30 грудня 1962 р. видала Указ про укрупнення сільських районів на території УРСР. Згідно з Указом в Хмельницькій області сформовано:

1. Волочиський район (центр – смт Волочиськ) у складі селищ міського типу Базалія, Волочиськ і Теофіполь, сільрад Волочиського і Мануїльського (за винятком Поляхівської і Човгузівської) районів та Бокиївської, Великобубнівської, Личівської, Чабанівської і Шмирківської Чорнострівського району.

2. Городоцький район (центр – м. Городок) у складі міста Городок, селищ міського типу Сатанів, Смотрич і Чемерівці, сільрад Городоцького району та Великокарабчівської, Великояромірської, Вишнівчицької, Купинської, Рудської, Сирватинецької, Скипченської, Слобідсько-Смотрицької, Старогутянської, Старопісочнянської, Тинянської і Чорнянської Смотрицького району, Івахновецької, Кугаєвецької, Кутковецької, Свіршковецької, Хропотівської, Шидловецької і Юрковецької Чемеровецького району, Гвардійської, Гелетинецької, Доброгорщанської і Жучковецької Чорнострівського району.

3. Дунаєвецький район (центр – м. Дунаївці) у складі селища міського типу Нова Ушиця, сільрад Дунаєвецького і Новоушицького районів та Балинської і Чечельницької Смотрицького району, Лошковецької і Томашівської Другої Ярмолинського району.

4. Ізяславський район (центр – м. Ізяслав) у складі міста Ізяслав, селищ міського типу Білогір'я та Ямпіль, сільрад Ізяславського і Білогірського районів та Великопузирківської, Новосільської, Сахновецької, Тернавської і Христовської Антонінського району, Поляхівської і Човгузівської Маїнуїльського району.

5. Кам'янець-Подільський район (центр – м. Кам'янець-Подільський) у складі сільрад Кам'янець-Подільського району та Більської, Залучанської, Нігинської і Циківської Смотрицького району, Гуківської, Зарічанської, Кормильчанської, Красноставської, Летавської, Орининської, Підпилип'янської, Приворотської, Пукляківської і Сокириницької Чемеровецького району.

6. Красилівський район (центр – смт Красилів) у складі селищ міського типу Антоніни, Красилів і Чорний Острів, сільрад Красилівського району та Васівчівської, Великомедведівської, Великосалиської, Корчівської, Кременчуків-

ської, Криворудської, Ледянської, Орлинецької, Севрюківської, Терешківської та Якимовецької Антонінського району, Климашівської, Лісовогриновецької, Малашовецької, Малиницької, Немичинецької, Олешинської, Пашковецької, Печеськівської, Стуфчинецької і Шаровечківської Ружичнянського району, Антонівської, Бережанської, Водичківської, Захаровецької, Миколаївської, Осташковецької, Ставчинецької, Черепівківської та Юхимовецької Чорнострівського району, Лезнівської Хмельницької міськради.

7. Летичівський район (центр – смт Летичів) у складі селищ міського типу Вовковинці, Деражня, Летичів, Меджибіж і Стара Синява, сільрад Летичівського і Деражнянського районів та Женишковецької Віньковецького району, Бахматовецької, Гнатовецької, Давидковецької, Масовецької, Пархомовецької Ружичнянського району, Адампільської, Заставецької, Іванковецької, Ляtkівської, Лисанівської, Новосинявської, Паплинецької, Пилявської, Пилявківської, Сьомаківської, Уласово-Русанівської і Шпичинецької Старосинявського району.

8. Старокостянтинівський район (центр – м. Старокостянтинів) у складі міста Старокостянтинів, селища міського типу Гриців, сільрад Старокостянтинівського і Грицівського (за винятком Мокіївської) районів та Бражинецької, Кустовецької, Новолабунської й Онацьковецької Полонського району, Бабинської, Івківської, Мшанецької, Ожарівської, Пасічнянської, Харковецької і Цимбалівської Старосинявського району.

9. Шепетівський район (центр – м. Шепетівка) у складі сільрад Шепетівського і Славутського районів та Мокіївської Грицівського району, Буртинської, Великоберезнянської, Великокаленицької, Великоновоселицької, Котелянської, Котюржинецької і Роговичівської Полонського району.

10. Ярмолинецький район (центр – смт Ярмолинці) у складі селищ міського типу Віньківці та Ярмолинці, сільрад Ярмолинецького (за винятком Лошковецької і Томашівської Другої) і Віньковецького (за винятком Женишковецької) районів та Андрійковецької, Баламутівської, Вербецької, Загорецької, Книжковецької, Копистинської, Маникавецької, Михайлівської, Михалковецької, Пасічнянської, Ружичанської і Ружичнянської Ружичнянського району, Райковецької Чорнострівського району.

1965–2006 рр. Утворення та існування сучасного поділу (20 районів)

Відставка генсекретаря М. Хрущова в листопаді 1964 р. викликала нові зміни адміністративного устрою. Зокрема, було скасована введена за його ініціативою в 1962–1963 рр. організація радянських органів за виробничим принципом, відновлено частину районів, а відновленому Мануїльському району повернуто попередню назву – Теофіпольський.

Отже, Президія Верховної Ради УРСР Указом від 4 січня 1965 року внесла зміни в адміністративне районування і відновила Білогірський, Деражнянський, Новоушицький, Славутський, Хмельницький, Чемеровецький райони. Таким чином

було затверджено 16 районів області: Білогірський, Волочиський, Городоцький, Деражнянський, Дунаєвецький, Ізяславський, Кам'янець-Подільський, Красилівський, Летичівський, Новоушицький, Славутський, Старокостянтинівський, Хмельницький, Чемеровецький, Шепетівський, Ярмолинецький. Цим же Указом місто Дунаївці було віднесено до категорії міст районного підпорядкування. Міста Хмельницький, Кам'янець-Подільський і Шепетівка були залишені містами обласного підпорядкування.

Президія Верховної Ради УРСР Указом від 8 грудня 1966 року утворила в Українській РСР 81 новий район, у тому числі по Хмельницькій області: Віньковецький, Полонський, Старосинявський, Теофіпольський.

Від того часу до складу Хмельницької області входить 20 районів (Білогірський, Віньковецький, Волочиський, Городоцький, Деражнянський, Дунаєвецький, Ізяславський, Кам'янець-Подільський, Красилівський, Летичівський, Новоушицький, Полонський, Славутський, Старокостянтинівський, Старосинявський, Теофіпольський, Хмельницький, Чемеровецький, Шепетівський та Ярмолинецький).

Протягом 1966–2006 рр. змін у районуванні більше не відбувалось, проводились лише незначні зміни (утворення, об'єднання, перенесення центрів тощо) по сільських радах згідно з рішеннями облвиконкому. На вищому рівні були затверджені лише зміни стосовно міст області. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 17 червня 1981 р. включені в межі м. Хмельницького села Книжківці і Ружична. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 21 серпня 1984 р. смт Нетішин було затверджено містом обласного підпорядкування.

Чернівецька область

Після окупації Чернівецької області фашистською Німеччиною в 1941–1944 рр. було встановлено румунський адміністративно-територіальний устрій. Після звільнення області від фашистської Німеччини знову відновлюється районний адміністративно-територіальний устрій. Так, у березні 1944 р. були відновлені Герцаївський, Глибоцький, Новоселицький, Хотинський, Чернівецький, Кицманський, Заставнівський районні виконавчі комітети. У квітні 1944 р. було відновлено Сторожинецький виконавчий комітет. 15 вересня 1944 р. було звільнено територію Путильського району, але до 1947 р., через сильне руйнування Путили, районний виконавчий комітет був розташований у с. Селятин.

У післявоєнний період, за винятком меж м. Чернівців, устрій не змінювався. На підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 12 серпня 1948 р. у м. Чернівцях було ліквідовано міськрайонний поділ, внаслідок чого були ліквідовані Сталінський, Ленінський і Шевченківський районні ради депутатів трудящих з їх відділами й управліннями. У серпні 1949 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради УРСР у межі м. Чернівці були передані села Ленківці і Стара Жучка Садгорського району. У 1959 р. виконком Чернівецької обласної ради депутатів трудящих своїм рішенням від 22 червня виключив зі складу м. Чернівців частину території

населених пунктів Ленківці і Стара Жучка і включив їх до складу Садгорського району. До передавання сіл Ленківці і Стара Жучка до Садгорського району, станом на 01.11.1958 г. у межах м. Чернівців нараховувалось 9061 га земель, з яких площа міського колгоспу „Дружба“, переданого в адміністративне підпорядкування Садгорського району, становила 1435 га. Для користування міста з колгоспних земель були залишені площі, які входили в зону передбачуваного будівництва промислових і житлових об'єктів. Рішення про передавання колгоспу „Дружба“ до складу Садгорського району було викликано тим, що він фактично об'єднався з колгоспами Садгорського району, залишаючись в адміністративному підпорядкуванні Чернівецького міськвиконкому.

Згідно з рішенням про зміну адміністративно-територіального поділу м. Чернівців і Садгорського району, населений пункт Ленківці Садгорського району був віднесений до категорії селищ міського типу, а селищна рада депутатів трудящих отримала назву Ленківської. Селище міського типу Садгора було віднесене до категорії міст районного підпорядкування, у зв'язку з чим Садгорська селищна рада була перетворена в Садгорську міську раду депутатів трудящих. У межі міста Садгора були включені с. Стара Жучка і с. Рогизна.

Господарська реформа, що проводиться в СРСР у кінці 50-х – на початку 60-х рр. призвела до змін адміністративного устрою Чернівецької області. Так, відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. було проведено укрупнення районів Чернівецької області. Зокрема, було створено шість адміністративних районів: Кицманський, Глибоцький, Сторожинецький, Вижницький, Новоселицький і Кельменецький. До складу Кицманського району увійшли Заставнівський і Садгорський райони. До складу Глибоцького району увійшла територія Герцаївського району і велика частина Чернівецького сільського району. До Сторожинецького району були приєднані території Вашківського району, а також Каменської і Михальченської сільради Чернівецького сільського району. Путильський район був приєднаний до Вижницького. До складу Новоселицького району увійшов Хотинський район, а Сокирянський район був приєднаний до Кельменецького.

Господарська реформа в СРСР, перехід від територіального принципу управління народним господарством до галузевого призвели до проведення чергової адміністративно-територіальної реформи. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 4 січня 1965 р. про розукрупнення районів Чернівецької області були відновлені Путильський, Заставнівський, Хотинський і Сокирянський райони. Таким чином, територію Чернівецької області було поділено на 10 адміністративних районів: Вижницький, Глибоцький, Заставнівський, Кельменецький, Кицманський, Новоселицький, Путильський, Сокирянський, Сторожинецький та Хотинський. У м. Чернівцях утворено три міських райони. Колишній районний центр м. Садгора було включено до складу м. Чернівців, на основі якого було створено третій Садгорський міський район.

Подальші зміни адміністративно-територіального устрою Чернівецької області в 1965–1991 рр. засвідчили, що устрій області стабілізувався на певному рівні.

У 1991 р. Верховна Рада України ухвалила рішення (№ 1942/12 від 06.12.1991 р.) про відновлення в Чернівецькій області Герцаївського району, заселеного переважно румунським населенням. До складу Герцаївського району були передані Острицька і Цуренська сільради Глибоцького району, у зв'язку з чим район почав безпосередньо межувати з Чернівцями. Як компенсація, до складу Глибоцького району була передана територія Турятської сільради, що входила до 1962 р. до складу Герцаївського району.

За роки незалежності України адміністративно-територіальний устрій Чернівецької області істотних змін не зазнав. Місто Новодністровськ отримує статус міста обласного підпорядкування (1993 р.), утворюється декілька нових сільських рад і перейменовуються деякі поселення, зокрема в Глибоцькому районі Підлісове стало іменуватися Йорданештами, Дубівка – Опришенами, Широка Поляна – Сучевенами, Порубное – Терблечем, у Сторожинецькому районі: Калинівка – Панкою, Межиріччя – Чудеєм тощо.

Різні області – спільні проблеми

Незважаючи на те, що в процесі реалізації проекту було обрано для дослідження різні за розмірами, географією, економічним розвитком українські області, ми в процесі роботи віднайшли цілу низку спільних проблем, які сьогодні слід вирішувати всіма можливими способами як у межах чинного законодавства, так і через підготовку проектів нормативних актів: законів України та урядових постанов.

Проблема 1.

Велика диспропорція в економічному розвитку окремих районів у межах однієї області, що призводить до проявів внутрішньобласного, міжрайонного егоїзму. Окремі райони формують значну частину податкових надходжень області і фактично є донорами інших районів, у той же час їхні бюджети не мають переваг перед бюджетами дотаційних районів.

Проблема 2.

Економічна та організаційна слабкість значної кількості територіальних громад (сільрад), бюджети яких є недостатніми для надання елементарних послуг населенню, а відтак некерована, стихійна міграція населення в області.

Проблема 3.

Руйнація системи сільської освіти та її стрімке відставання за якістю від освіти міської. Це приречення значної кількості сільської молоді на її неконкурентноспроможність у майбутньому житті, де освіта відіграє визначальну роль.

Проблема 4.

Складність формування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та основі освічених та високопрофесійних кадрів у значній кіль-

кості районів та територіальних громад через відсутність у них економічної та організаційної основи.

Проблема 5.

Тотальна засміченість більшості українських сіл та містечок, руйнація покриття вулиць, замулення ставків та річок всередині населених пунктів, неможливість розміщення необхідних полігонів для знищення сміття через слабкість сільрад та суперечність між інтересами територіальних громад.

Значна частина цих проблем тісно пов'язана з нинішнім адміністративно-територіальним устроєм всередині областей, який не дає змоги адекватно відповідати на виклики сьогодення, що стоять перед державою, перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування незалежно від області, району чи міста.

Для різних груп областей в Україні сьогодні є дуже нерівномірною склад сільських територіальних громад (сільрад) по кількості сіл, що входять до сільради та чисельності населення. Це пояснюється історією освоєння областей та способами розселення людей в цих областях. *Див. табл. 6.*

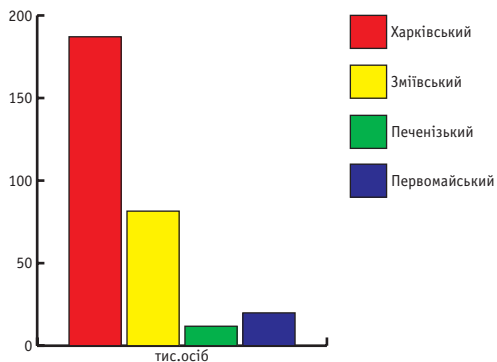
Таблиця 6

Деякі демографічні та інші показники областей

Область	Щільність населення, осіб/км ²	Села, од.	Сільради, од.	Середня чисельність населення в селі, чол.	Середня чисельність населення в сільраді, чол.
АРК	77,87	956	243	793	3119
Волинська	53	1053	379	501	1392
Дніпропетровська	115	1440	288	419,4	2097
Миколаївська	51	900	287	473	1483
Полтавська	57	1840	467	365	1441
Харківська	93	1683	381	372	1642
Хмельницька	69,5	1419	576	495	1220
Чернівецька	114	398	252	1380	2180

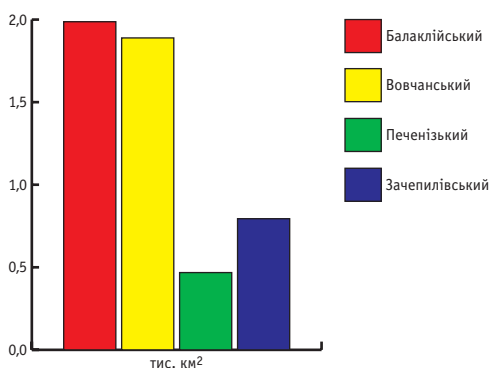
Як видно з табл. 6¹, середня чисельність населення в одному селі у переважній більшості областей, що аналізувались, є досить невеликою і вже сьогодні дуже мало сільрад, що створені на базі одного села. Проте навіть таке об'єднання

¹ Подається за книгою „Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення“ / Під редакцією В. Г. Яцуби. - Київ, 2003.

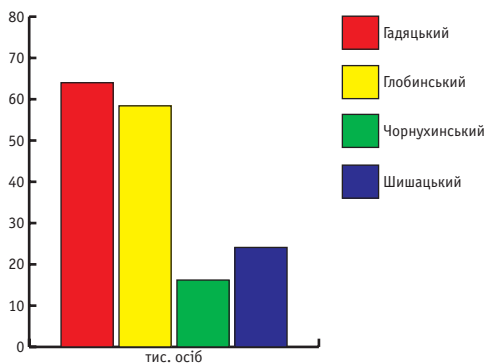
Чисельність найбільшого району області перевищує чисельність найменшого у 17 разів.

Рис. 1. Харківська область: диспропорція районів по населенню

Територія найбільшого району області перевищує територію найменшого у 4 рази.

Рис. 2. Харківська область: диспропорція районів по території

Чисельність найбільшого району області перевищує чисельність найменшого майже у 4 рази.

Рис. 3. Полтавська область: диспропорція районів по населенню

сіл у сільради нині не вирішує проблему наповнення бюджетів сільрад та використання можливостей місцевих бюджетів насамперед на потреби місцевого населення, а не на виплату заробітної плати працівникам сільради.

Команда проекту здійснила вивчення районів у різних областях з різним ступенем деталізації щодо можливої подальшої оптимізації адміністративно-територіального устрою в межах певного району певної області.

У цій публікації приведено лише деякі результати роботи в окремих районах і областях.

Дунаєвецький район Хмельницької області ²

Коротка інформація

Дунаєвецький район утворений у 1923 році, займає площу 1,18 тис. кв. км у південній частині Хмельницької області. Районний центр, місто Дунаївці, розташований на відстані 65 км від обласного центру – м. Хмельницького. Відповідно до паспорта району чисельність населення становить 70 680 чоловік, у тому числі сільського – 49,7 тис., міського – 20,9 тис. (29,6%). На території Дунаєвецького району станом на 1 червня 2006 року розташовані:

місто районного значення – 1;

селища міського типу – 2;

сільські населені пункти – 84.

У системі місцевого самоврядування району діють:

міська рада – 1;

селищні ради – 2;

сільські ради – 43.

Місцеві ради за населенням розподіляються таким чином:

від 400 до 1 000 мешканців – 25;

від 1 001 до 3 000 – 19;

від 3 001 до 5 000 – відсутні;

від 5 001 до 10 000 – 1;

більше 10 000 – 1.

У районі є 398,1 км автомобільних доріг, серед яких 361,6 км є дорогами місцевого значення, щонайменше до 17 сільських населених пунктів немає доріг із твердим покриттям: Малий Карабчиїв, Криничани, Стара Гута, Слобідка-Залісецька, Дубинка, Гута Блишанівська, Ксаверівка, Млаки, Трибухівка, Липини, Яцьківці, Заголосна, Городиськи, Пильний Мукарів, Вихрівка, Гута-Морозівська та Притулівка.

Населення працездатного віку становить 37 231 особу або 52,7% від усього населення району.

Чисельність пенсіонерів – 24 959 чоловік, що становить 35,3% від загальної чисельності населення району. У населених пунктах з чисельністю населення менше 500 осіб кількість пенсіонерів наближається до 50%.

Відношення чисельності населення працездатного віку до чисельності пенсіонерів становить 1,49.

---

² Тут використано дані, отримані командою проекту в Хмельницькій області у Дунаєвецькій РДА, голова - Н. А. Рохова

Таблиця 7

Структура видатків місцевих бюджетів сільрад у 2005 році

Сільрада	Чисельність населення, чол.	Бюджетні видатки на рік у розрахунку на одного мешканця, грн				
		загальні	управління	освіта	охорона здоров'я	культура
Лисогірська	420	170,2	81,9	0,0	40,7	24,8
Удрівецька	493	149,5	76,3	0,0	36,1	17,6
Малокарабчівська	503	203,6	78,1	52,3	38,2	16,1
Держанівська	516	193,2	58,3	47,5	51,2	17,8
Дем'янкевецька	517	172,5	77,9	24,8	35,6	15,7
Сиворогівська	589	167,4	75,4	17,3	42,1	16,5
Ставищанська	596	221,5	98,3	59,6	30,2	17,1
Сокилецька	611	210,8	88,9	58,8	28,2	18,0
Гірчичнянська	680	172,8	76,8	33,4	26,2	22,5
Рачинецька	700	162,7	62,9	33,9	30,9	20,9
Малопобіанська	703	159,5	55,9	32,7	40,1	16,8
Тернавська	718	198,1	82,3	48,7	30,1	21,4
Ганнівська	740	172,7	66,4	39,2	27,4	22,8
Великокужелівська	746	151,5	50,7	38,1	26,0	19,7
Тиннянська	770	255,8	65,2	52,2	110,5	15,5
Гутоцьковецька	830	216,1	70,2	13,6	99,9	20,7
Рудська	840	160,2	47,1	55,7	28,2	17,6
Вихрівська	845	754,6	110,8	567,3	37,2	28,0
Михайлівська	918	156,8	61,5	28,1	38,1	18,5
Січинецька	944	97,0	55,0	0,0	21,9	9,7
Малокужелівська	946	151,7	57,0	25,2	43,3	15,6
Старогутянська	948	156,4	54,2	36,8	31,9	22,4
Морозівська	964	186,3	51,8	73,7	35,3	15,1
Лисецька	986	159,3	47,8	53,3	30,2	18,2
Іванковецька	1000	154,2	50,6	48,9	25,4	19,7
Підлісномукарівська	1036	586,8	47,8	468,1	38,9	17,8
Голозубинецька	1045	151,4	60,6	35,2	30,9	15,0
Лощковецька	1053	168,5	68,9	43,6	31,3	15,3
Чечельницька	1116	149,9	52,8	42,7	29,6	16,1
Великопобіанська	1160	173,4	39,0	50,4	60,3	15,4
Воробіївська	1223	135,9	42,8	35,0	33,8	16,3
Малівецька	1226	194,2	43,1	28,3	95,9	18,9
Томашівська	1255	210,1	250,4	53,2	76,1	14,5
Залісцівська	1265	170,5	56,4	54,0	27,4	16,2
Зеленчанська	1324	137,7	31,3	38,2	23,9	25,6
Миньковецька	1375	119,0	36,8	36,5	13,2	18,8
Нестеровецька	1411	179,3	41,4	45,3	66,1	19,3
Міцовецька	1490	158,4	53,7	32,9	44,6	17,5
Рахнівська	1506	112,4	29,8	28,9	28,2	19,0
Великожванчицька	2101	134,8	27,7	19,4	68,5	12,0
Чанківська	2118	107,0	30,1	24,5	29,4	15,0
Балинська	2185	181,3	41,8	45,3	74,4	14,9
Дунаєвецька – селищна	2800	288,8	55,9	96,0	112,2	9,0
Смотрицька – селищна	2884	91,5	31,8	31,2	5,7	15,7
Маківська	5514	204,5	34,3	63,9	82,6	16,3
Дунаєвецька – міська	17270	180,2	25,3	126,5	1,2	2,7

